

Vztah mezi školním výkonem a postavením žáka střední školy ve struktuře pozic třídy

Ing. Miriam Sučová

Bakalářská práce
2008

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2007/2008

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Miriam SUČOVÁ**
Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství odborných předmětů pro SŠ**

Téma práce: **Vztah mezi školním výkonem a postavením žáka střední školy ve struktuře pozic třídy**

Zásady pro vypracování:

Vymezení základních pojmů a psychologických charakteristik vývojového období adolescence
Popsání metod používaných k diagnostice školní třídy
Vymezení cílů výzkumu a popsání použitých metod
Vyhodnocení výzkumu

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

HELUS, Z. Sociální psychologie pro pedagogy. Praha. GRADA, 2007. ISBN 80-247-1168-0

KURIC, J. Ontogenetická psychologie. Brno. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 2001. ISBN 80-214-1844-3

ČÁP, J., MAREŠ, J. Psychologie pro učitele. Praha. Portál, 2007. ISBN 978-81-7367-273-7

HOFBAUER, B. Děti, mládež a volný čas, Praha. Portál 2004. ISBN 80-7178-927-5

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Mgr. Svatava Kašpárková, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce: **3. ledna 2008**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. května 2008**

Ve Zlíně dne 3. ledna 2008

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Jarmila Celá
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku oblíbenosti žáků a postavení studentů střední školy ve školním kolektivu v závislosti na jejich výkonu, respektive v závislosti na zámkách z jazyka českého a matematiky. V teoretické části jsou shrnuty teoretické základy, které mají s daným tématem úzkou souvislost. Pozornost byla věnována pojmům jako socializace, sociální skupina, struktura skupiny, sociální percepce a sociální interakce, byla popsána charakteristika dětí v období adolescence a popsány metody používané k diagnostice školní třídy. V praktické části byly formou sociometricko-ratingového dotazníku zjišťovány a zdůvodňovány sympatie žáků u svých spolužáků. Z dotazníků pro učitele byly zjištěny výkony žáků z předmětů český jazyk a matematika a oba dotazníky byly následně zpracovány. Výzkum jsem vedla v sedmi třídách tří středních škol u studentů druhých ročníků během období duben – květen 2008.

Klíčová slova: socializace, školní třída, adolescence, výkon, obliba, vliv

ABSTRACT

This bachelor work is focused on the problems of popularity and position of the students of the High school level in school classes in the dependance on their achievement, or more precisely on their scholl's grades in the subjects Czech language and Mathematics. In the theoretical part are summarized all theoretical basis which are in connection with this topic. The attention was devoted to the terms as socialization, social group, the structure of the group, social perception and social interaction, also was discribed the characteristics of children in the period of adolescence and described methods which are used for diagnostics of scholl classes.

In the practical part were by the form of SO-RA-D questionaries found out symphaties between the schoolmates in the classroom. From the questionaries for the teachers were found out grades from the subjekt Czech language and Mathematics. And both questionaries were processed. The research was done in seven classrooms on three High schools in the period of April and May 2008.

Keywords: socialisation, classroom, adolescence, achievement, popularity, influence

“ Učení je zjišťování toho, co už víme. Činy jsou důkazem toho, že to víme. Vyučování je připomínání ostatním, že to vědí stejně dobře jako my. Všichni máme co učit, uskutečňovat a vyučovat. “

Richard Bach

Úvodem práce bych chtěla vyjádřit své poděkování vedoucí bakalářské práce Ing. Mgr. Svatavě Kašpárkové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, připomínky a hlavně čas, který mi věnovala.

OBSAH

OBSAH	6
ÚVOD.....	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
1.1 SOCIALIZACE	11
1.2 SOCIALIZACE ŽÁKA.....	12
1.3 POJETÍ SOCIÁLNÍ SKUPINY	13
1.3.1 ŠKOLNÍ TŘÍDA JAKO SOCIÁLNÍ SKUPINA	15
1.3.2 MALÁ SOCIÁLNÍ SKUPINA	15
1.3.3 PRIMÁRNÍ SKUPINA	16
1.3.4 FORMÁLNÍ SKUPINA	17
1.4 STRUKTURA SKUPINY	18
1.4.1 POZICE, ROLE, STATUS.....	18
1.4.2 NORMY A HODNOTY	19
1.4.3 SOCIÁLNÍ PERCEPCE (KOGNICE).....	20
1.4.4 PŘÍSTUPY K POZNÁVÁNÍ DRUHÝCH LIDÍ	21
1.4.5 PERCEPČNÍ STEREOTYPY	22
1.5 SOCIÁLNÍ INTERAKCE	23
2 VÝVOJOVÁ A PSYCHOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA.....	24
2.1 POZNÁVACÍ PROCESY.....	26
2.2 OSOBNOST ADOLESCENTA.....	26
2.2.1 ROZVOJ CITŮ	26
2.2.2 VOLNÍ A CHARAKTEROVÉ VLASTNOSTI	26
2.2.3 MORÁLNÍ, HODNOTOVÁ A SVĚTONÁZOROVÁ ORIENTACE.....	27
2.2.4 ZÁJMY ADOLESCENTŮ	27
2.2.5 PSYCHOLOGICKÉ ROZDÍLY CHLAPCŮ A DÍVEK	27
2.3 SOCIALIZACE A JEJÍ PROBLÉMY	29
2.3.1 VZTAHY VE ŠKOLNÍ TŘÍDĚ.....	30
2.3.2 POTŘEBA PŘÁTELSTVÍ	30
2.3.3 PŘEDPOKLADY, PRINCIPY A ZÁKONITOSTI PŘÁTELSTVÍ	32
2.3.4 OBLIBA A VLIV JEDINCE – DIMENZE ŽÁKOVY POZICE.....	32
2.3.5 VLASTNOSTI DŮLEŽITÉ PRO VZNIK OBLIBY	34
2.4 VLIV	34

3 METODY POUŽÍVANÉ K DIAGNOSTICE ŠKOLNÍ TŘÍDY.....	36
3.1 DIAGNOSTIKA ŠKOLNÍ TŘÍDY	36
3.1.1 POZOROVÁNÍ.....	36
3.1.2 ROZHOVOR.....	37
3.1.3 INFORMACE O SOCIÁLNÍM CHOVÁNÍ A POSTOJÍCH ŽÁKA ZÍSKANÉ OD RODIČŮ, UČITELŮ APOD.	37
3.1.4 PLEBISCIT NÁKLONNOSTI	38
3.1.5 POROVNÁVACÍ METODA	38
3.1.6 VZTAHOVÁ ANALÝZA.....	38
3.1.7 SOCIOMETRICKÝ DOTAZNÍK (SO-RA-D).....	39
II. PRAKTICKÁ ČÁST	40
4 PRAKTICKÁ ČÁST	41
4.1 CÍL VÝZKUMU, PRACOVNÍ PŘEDPOKLADY	41
4.2 POUŽITÁ METODA.....	41
4.2.1 CHARAKTERISTIKA SOCIOMETRICKO-RATINGOVÉHO DOTAZNÍKU (SO-RA-D) 41	
4.2.2 METODICKÝ NÁVOD PRO POUŽITÍ SO-RA-DU.....	42
4.3 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU	46
4.3.1 STŘEDNÍ ŠKOLA – CENTRUM ODBORNÉ PŘÍPRAVY TECHNICKÉ KROMĚŘÍŽ	46
4.3.2 STŘEDNÍ PRŮMYSLOVÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ – CENTRUM ODBORNÉ PŘÍPRAVY ZLÍN.....	47
4.3.3 SOŠ A SOU – MASARYKOVA ŠKOLA PRÁCE V LETOVICÍCH.....	48
4.4 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU.....	50
4.4.1 STRUKTUROVANOST MEZIOSOBNÍCH VZTAHŮ VE ŠKOLNÍ TŘÍDĚ.....	50
4.4.2 VZÁJEMNÝ VZTAH MEZI ŠKOLNÍM VÝKONEM A CHARAKTEROVÝMI VLASTNOSTMI V SOUVISLOSTI S OBLÍBENOSTÍ (ČI NEOBLÍBENOSTÍ) ŽÁKŮ VE STRUKTUŘE ŠKOLNÍ TŘÍDY	51
4.4.3 ŽÁCI S LEPŠÍ ÚROVNÍ VÝKONU – POZICE VE STRUKTUŘE ŠKOLNÍ TŘÍDY	58
4.4.4 ODLIŠNOSTI MEZI POHLAVÍMI U DĚTÍ STŘEDNÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU	68
5 NÁVRHY HER NA ZLEPŠENÍ VZTAHŮ VE TŘÍDĚ.....	75
5.1 DĚLENÍ HER.....	75
5.2 ZAŘAZENÍ HER DO VYUČOVÁNÍ	75
5.3 CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH HER	75

5.3.1	DRAMA – MOLEKULY	76
5.3.2	USMIŘOVÁNÍ	76
5.3.3	MÁM RÁD, NEMÁM RÁD (POJMENOVÁNÍ POCITŮ)	77
5.3.4	O ZLATOU RYBKU	78
5.3.5	KRESBA JEDNOU TUŽKOU	79
	ZÁVĚR.....	80
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	82
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	84
	SEZNAM TABULEK.....	85
	SEZNAM PŘÍLOH.....	86

ÚVOD

Jak se člověk přicházející na svět jako biologické individuum svého druhu stává společenskou bytostí se specificky lidskou psychikou, byť v různých kulturách více či méně odlišnou, je otázka socializace. Je to velmi komplexní téma procesu přeměn, které začínají osvojováním základních kulturních návyků, později mluvené řeči a dalšími změnami až po vpracování se do role svého pohlaví, orientace ve světě hodnot a jejich přejímáním. V podstatě je to proces učení, protože se uskutečňuje od nejranějšího věku dítěte v jeho stycích se sociálním okolím, tj. zpravidla v interakci dítěte a rodiny a později interakce ve školním prostředí. Tato interakce je ovšem ovlivňována vrozenou konstitucí individua, jeho specificky lidskými druhovými vlohami a dědičností. [12]

Interakce nebo vztahy mezi lidmi tvoří jednu z oblastí sociálních vztahů, které zdůrazňují vztah člověka k člověku. Interpersonální vztahy mají neobyčejně rozmanité podoby: vztahy mezi spolužáky, kolegiální vztahy, přátelské vztahy, vztahy mezi rodiči a dětmi, partnerské a manželské vztahy.

Základní otázkou však je, proč a jak tyto vztahy vznikají, proč je pro nás někdo pouze známým, zatímco s někým jiným máme vztah blízký, někdy až důvěrný, proč společnost jedněch lidí nám přináší uspokojení, zatímco jiným se raději vyhýbáme, ale přitom tyto lidé mají své vlastní interpersonální vztahy. [20]

Cílem mé bakalářské práce je zaměřením se na to, zda k faktorům způsobujícím oblíbenost či neoblíbenost patří školní výkon a pokud ano, do jaké míry tento ovlivňuje postavení žáka ve struktuře pozic. Situací prvního kontaktu a seznámení s vrstevníkem prošel každý z nás a sám ví, jak je obtížné, aby se stal z pouhého vrstevníka či spolužáka kamarád, či dokonce přítel.

Výzkum jsem vedla v sedmi třídách druhých ročníků středních škol sociometrickou - ratingovou metodou. Třídním učitelům byl zároveň předložen vlastní dotazník, ve kterém byly zjišťovány známky všech žáků z předmětů matematika a jazyk český, dále hodnocení vynaloženého úsilí a stability výkonu.

Protože mezi nejlepší prostředky pro upřímnou interakci, důvěru a spolupráci patří hra, rozhodla jsem se uvést některé typy her na budování dobrého vztahu do mé bakalářské práce.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

1.1 SOCIALIZACE

Člověk se nerodí osobností, ale v průběhu života se jí postupně stává. Tento proces přeměny jedince v osobnost se nazývá *socializací* jedince. Jedinec postupně vrůstá do společnosti, učí se žít mezi lidmi, vycházet s nimi, respektovat je, přizpůsobovat se, vytvářet interpersonální vztahy, ale také si postupně vytvářet své vlastní názory a pohled na okolní svět. Z těchto hledisek není socializace procesem krátkodobým, ale dlouhodobým, v užším slova smyslu se dá říci, že je procesem celoživotním.

Tak např. T.M.Newcomb (1950) chápe socializaci jako sociální interakci, již děti získávají sociální chování, a považuje tento proces v podstatě za učení. [3]

R.Konig (1958) spatřuje v socializaci proces, v němž „rodiče předávají dětem zvyky, postoje, připravenost k jednání a normy tak, jak platí ve společnosti“, tj. proces, v němž je sociální interakce základem k aktualizaci kulturního dědictví. [3]

H.D.Munroa (1968) definuje socializaci jako „celoživotní proces vštěpování, jímž se jedinec učí hlavním hodnotám a symbolům sociálních systémů, jejichž je účastníkem a vytváření těchto hodnot v normách, z nichž se skládají stanovené role jeho samého a jiných jedinců“; H.B.Gerard (1968) chápe socializaci jako „proces, jímž se jedinec učí názorům a hodnotám své sociální skupiny a učí se přizpůsobovat své chování tak, že odpovídá očekávání druhých ve skupině.“ [3]

K modernějšímu pojetí pojmu socializace patří definování socializace H.A. Michenera et al. (1990), kteří definují socializaci jako „způsoby, jimiž se jedinci učí dovednostem, znalostem a hodnotám, motivům a rolím, příslušejícím jejich pozicím ve skupině nebo ve společnosti“; za hlavní činitele socializace považují v dětství rodinu, vrstevníky a školu. [3]

Já osobně se ztotožňuji s definicí J. Janouška (1998), který uvádí, že „lidský jedinec vstupuje do kulturní lidské společnosti biologickou cestou – svým narozením, opouští je opět biologickou cestou – svou smrtí. V průběhu celého života vymezeného těmito dvěma mezníky však na něj neustále působí svými vlivy lidská společnost.“

Člověk se tedy rodí jako bytost biologická, která se postupně vlivem okolí, vlivem rodiny, přátel a ostatních lidí mění v bytost společenskou a tedy dochází k začlenění se do společnosti.

1.2 SOCIALIZACE ŽÁKA

Jak bylo již zmíněno v předcházející kapitole (1.1), proces socializace se uskutečňuje od nejranějšího věku dítěte. Dítě se postupně začleňuje do společnosti, vytváří si obraz o světě, o sobě, osvojuje si formy chování, hodnoty společnosti a její kulturu. Základem socializace je tzv. *primární socializace*, která se uskutečňuje v rodině dítěte. Dítě se učí orientovat ve společenském prostředí, formují se emoce, poznávací potřeby a celá osobnost. Na tuto primární socializaci navazuje další společenská instituce, škola a později pracovní organizace, kde se dospělý musí učit novým rolím [1].

Důležitou úlohu v socializaci má *sociální učení*, jímž se dítě učí – ve styku s druhými lidmi- žít ve společnosti, aktivně se do ní začlenit, dodržovat její normy a přijímat sociální role.

Podle Čápa, J. (2001) k nejdůležitějším formám sociálního učení patří:

Napodobování – zejména od raného dětství dítě napodobuje (často nevědomě) své rodiče, postavy televizních příběhů apod. Napodobuje řeč, mimiku, gesta.

Učení sociálním posilováním – rodiče chválí nebo jinak odměňují dítě za chování, které odpovídá normám a zvyklostem rodiny, k níž patří.

Observační učení (zástupné učení) – není nutné, aby bylo odměněno nebo potrestáno přímo to dítě, na které chce vychovatel zapůsobit. Stačí, že dítě pozoruje případy, kdy byl za určité chování odměněn nebo potrestán někdo jiný.

Anticipační učení – působí na sebehodnocení a vytyčování cílů

Učení identifikací – záměrné úsilí o převzetí způsobu chování modelu, ke kterému má dítě silný emoční vztah. Dítě přejímá jeho cíle a hodnotové orientace.

1.3 POJETÍ SOCIÁLNÍ SKUPINY

Člověk je bytost společenská a potřebuje patřit do skupiny. Skupinová příslušnost provází jedince celý jeho život. Jedinec od skupiny očekává pocit sociálního bezpečí, potřebuje mít někde své místo a cítit se tam jako doma.

Nejsme ani izolovaní jedinci, ani nežijeme pouze jako členové nějaké obrovské anonymní společnosti. Všichni jsme příslušníky nesčetného množství skupin. Skupinou rozumíme množství jedinců od dvou (pár) až k velkým celkům. Vztahy ve skupině jsou přitom pravidelné a trvají delší dobu. Tím se sociální skupina liší od nahodilého shromáždění, např. cestujících v autobuse mezi dvěma zastávkami. Míra integrity může být však různá [5].

Důležitou známkou skupiny je pocit „my“, tedy jakési skupinové vědomí, které příslušníky odlišuje od nečlenů. K dalším dodatečným znakům, patří např. společný cíl skupiny, skupinové normy, vytváření skupinových rolí a struktur. [5]

Schaefer, Lamm (1995) definují sociální skupinu jako „jedince spojené vědomou a sociální interakcí obdobných norem, hodnot a očekávání.“ [17]

Zaborowski (1960) uvádí definici manželů Sherifových : „ Sociální skupina je sociální formace, která se skládá z určitého množství osob, které jsou vůči sobě ve vzájemných více nebo méně vymezených pozicích a rolích, má vlastní systém hodnot a norem regulujících chování jednotlivých členů alespoň v záležitostech pro skupinu důležitých.“

Podle Sczepánského (1966) má sociální skupina tři základní znaky:

- a) interakci,
- b) komunikaci,
- c) organizaci.

Osoby ve skupině interagují takovým způsobem, že každá osoba ovlivňuje a každá je ovlivňována jinou osobou. Lidé jsou vzájemně v meziosobních vztazích, komunikují spolu a jejich vztahy jsou strukturované. [16]

Každá společnost sestává z řady skupin propojených každodenní sociální interakcí na cestě dosahování určitých cílů, rozvíjení vazeb a naplňování sociálních rolí. Skupiny spoluvytvářejí povahu individuálních statusů a rolí v rámci sociální struktury a zprostředkovávají

vazby mezi jedincem a širší společností. Jednotlivec však není zpravidla vstřebáván skupinou celou svoji osobností, ale pouze ve vztahu ke společenské roli, která mu v jejím rámci přísluší. Víme však, že některé skupiny absorbují téměř celou osobnost svých členů, ponechávají jim pouze minimum svého soukromí a práva na vlastní veřejně projevovaný názor. Zpravidla však příslušnost ke skupině absorbuje jenom část životních aktivit, které jsou dále realizovány v rámci angažovanosti na půdě řady dalších skupin. [17]

Sociologická literatura zpravidla klasifikuje skupiny na základě šesti odlišujících principů podle [17]:

- etnické či rasové příslušnosti,
- úrovně kulturního rozvoje,
- typů struktury skupin,
- speciálních úkolů a funkcí,
- převažujících typů styků mezi členy,
- jiných základů.

Sociální skupiny je možno klasifikovat z různých pohledů. Nejběžnější dělení se určuje podle velikosti skupiny, jejích cílů a podle předmětu a druhu činnosti [4].

Hrabal, V. (1992) dělí sociální skupiny

1. Podle velikosti – skupiny malé a velké.
2. Podle cílů – skupiny neformální a formální.
3. Podle předmětu a druhu činnosti – skupiny pracovní, výchovné, hravé apod.

Neformální skupinou rozumíme takovou skupinu, ve které převažuje činnost vedoucí k uspokojování potřeb jejích členů bez explicitního vztahu k širším společenským úkolům. Neformální skupiny vznikají spontánně, zatímco naopak skupiny formální jsou součástí organizace, její cíle jsou určeny institucí a přesahují individuální potřeby členů. [4]

Za *velkou sociální skupinu* označuje Kern, H. (1999) skupinu nad 25 lidí, kde je podle něj celková struktura interakcí pro jedince nepřehledná, a tak ztrácí intimní charakter malé skupiny. Vzhledem k mé bakalářské práci nás nejvíce zajímá *malá sociální skupina*, do které řadí psychologové i školní třídu. [4]

1.3.1 Školní třída jako sociální skupina

Školní třída je vedle rodiny druhou nejvýznamnější sociální skupinou v životě dítěte. Dítě zde tráví většinu svého času, seznamuje se s novými lidmi, přivyká pravidlům školy, učí se přizpůsobovat, respektovat ostatní a vytváří si vlastní názory a hodnoty. [21]

Dítě se stává členem skupiny vrstevníků, která pomalu vedle rodinné skupiny nabývá stále silnějšího vlivu na jeho postoje a chování. [21]

Ze sociálně psychologického hlediska je školní třída malou sociální skupinou, a to díky tomu, že se vyznačuje nízkým počtem žáků. Dále je školní třída skupinou formální, a to jak z hlediska vzniku, tak z hlediska funkce. Díky často vytvořeným úzkým vztahům mezi žáky můžeme říct, že patří zároveň do skupin primárních. [21]

1.3.2 Malá sociální skupina

Nyní si uvedme několik definic malé sociální skupiny. Nakonečný, M. (1999) uvádí, že malé skupiny tvoří osoby, které se navzájem znají, navzájem spolu komunikují a jsou formálně nebo neformálně integrovány nějakým společným cílem. Malou skupinu vymezil následujícími znaky [11]:

- navzájem integrující jedinci,
- vzájemně se znají,
- společně sdílí normy,
- propojené role,
- vědomí „my“.

Podle Řezáče, J. (1998) je malá sociální skupina tvořena lidmi, kteří:

- jsou navzájem v přímé nezprostředkované interakci a komunikaci,
- mají blízké nebo shodné cíle či hodnoty a naplnění svých individuálních cílů očekávají od skupiny,
- jsou vřazeni do relativně stabilního systému pozic a rolí,
- respektují normy skupinového života.

Podívejme se na definici Kulky, J. (1983), který popisuje malou sociální skupinu jako skupinu dvou nebo více jedinců, mezi nimiž se utvořily psychologické vztahy, mají alespoň některé společné cíle činnosti, mají společnou ideologii, jsou v neustálém sociálním styku. Tento soubor lidí představuje systém, který má svou strukturu a realizuje své funkce. [8]

„Malá sociální skupina je sociální struktura, v níž její členové působí bezprostředně na sebe navzájem a jsou v bezprostředním vzájemném styku.“ [2]

1.3.3 Primární skupina

Společenské skupiny jsou rozdělovány na primární a sekundární, a to podle míry (rozsahu) vlivu na osobnost a intimity interakcí. Klasifikaci skupin na primární a sekundární zavedl do odborné literatury americký sociolog a sociální psycholog Charles Horton Cooley, který za hlavní znak primárních skupin považuje kooperaci mezi členy skupiny a intimní kontakt „tváří v tvář“. Ch. H. Cooley jako typický příklad primární skupiny uvádí rodinu. [16]

Řezáč, J. (1998) považuje za znaky primární skupiny tyto:

- interakce tváří v tvář,
- difúzní a nevymezená interakce,
- relativní stálost,
- sympatie a vzájemná identifikace – relativní intimita mezi účastníky – „MY“,

- malý počet členů,
- intenzivní, zásadní a komplexní vliv na člena.

„Nejjednodušeji může být tento celek popsán tak, že jej lze označit jako „my“. Vědomí „my“ mohou mít ovšem i příslušníci velkých skupin (např. „my lékaři“), které sociální psychologie nezkoumá. Proto je vhodné hovořit o malých skupinách.“ [12]

1.3.4 Formální skupina

Kritéria dělení na formální a neformální skupiny jsou podle:

1. způsobu vzniku,
2. povahy převládajících znaků,
3. míry autonomie.

Formální skupiny vznikají zpravidla „zvnějšku“ a administrativní cestou. Jsou vytvářeny za určitým účelem a očekává se od ní naplnění účelu. Výběr členů bývá podřízen kritériím, která s účelem skupiny souvisejí. Členové skupiny se většinou poznávají, až když je skupina utvořena. [16]

Na základě těchto uvedených faktů můžeme říct, že školní třída patří mezi skupiny formální.

Příslušníci formálních skupin jsou integrováni formálně stanovenými úkoly nebo seskupeni na základě určitých znaků, žáci školní třídy např. podle stejného věku a blízkosti bydliště.[12]

Janoušek, J. (1988) oproti Nakonečnému rozděluje skupiny na formální a neformální ne podle vztahů cílů skupiny, ale podle míry regulace.

1.4 STRUKTURA SKUPINY

1.4.1 Pozice, role, status

Každý člen v sociální skupině zaujímá určitou pozici a má určitou roli ve skupině. Rozložení pozic a rolí má vliv na fungování celé skupiny.

„Pojmem pozice označujeme místo, které jedinec ve skupině zaujímá, určuje jeho postavení ve vztahu k ostatním členům skupiny v dimenzích: přiřazenost, nadřazenost nebo podřazenost.“ [16]

Podle Hrabala, V. (1992) mezi základní dimenze žákovy pozice ve třídě patří:

1. *Kompetence* – celková pozice souvisí s výkonností. Ukazatelem jsou školní známky, žákův prospěch. Pro třídu to platí především v počátečních třídách, a ani to bez výjimek.
2. *Vliv* – v jakém rozsahu žák ovlivňuje interakci a činnost spolužáků a třídy jako celku.
3. *Obliba* – přijetí jedince skupinou, popularita, sympatičnost, přitažlivost

„Na tom, jaké pozice a role se ve třídě vytvoří a jací žáci je zaujmou, závisí do značné míry struktura a dynamika třídy jako skupiny a zároveň vývoj žáků samých a do určité míry i jejich osobnostní vývoj.“ [4]

Pozice bývá podle Řezáče, J. (1998) určována mírou sociální přitažlivosti, mírou prestiže, způsobem sebeprosazování při začleňování se do skupiny a podílem na dosahování skupinových cílů.

Téměř v každé sociální skupině – tedy i ve školní třídě- se některý z členů skupiny stává vůdcem. Vůdcovství je nejvyšší hodností v sociální hierarchii skupiny. Pozice vůdce souvisí s určitým typem vztahů mezi ním a ostatními členy skupiny. Jedná se o komunikaci ve skupině, která je zaměřena spíše na osobu vůdce, neboť hlas vůdce má ve skupině nejvyšší váhu. Dále je osoba vůdce centrem podněcujícím ve skupině k určitým akcím a v neposlední řadě nemohou být vztahy mezi vůdcem skupiny a ostatními členy příliš blízké, poněvadž by to vedlo k přátelství. [21]

Strukturu skupiny určuje také rozložení rolí v dané sociální skupině. Pojmy pozice, status a role spolu úzce souvisí, jsou vzájemně propojené, a proto je nelze od sebe oddělovat. Status vyjadřuje práva jedince, který zastává určitou pozici a role vyjadřuje povinnosti, které člověku z jeho pozice vyplývají. [21]

„Podle toho, jak se jedinec chová, jak se projevuje (jak naplňuje svou roli), podle toho získává své místo v hierarchii pozic.“ [16]

Na počátku školní docházky bývá každému žákovi přiřazena role spolužáka. „Zpočátku je obecně souřadnou rolí, ale v průběhu doby se začíná intenzivně rozvíjet. Děti ve třídě získávají specifické role, které mohou být vysoce ceněné, nadřazené nad ostatními a mohou mít značnou prestiž (nebo naopak).“ [19]

Zaborowski, Z. (1960) ve své knize uvádí několik definic sociální role od různých autorů. Tak například podle manželů Sherifových je sociální role „očekávané chování jednotlivce ve schématu vzájemných působení ve skupině.“

Thibault a Kelley: „Sociální role je soubor několika norem, jež mají svůj výraz v chování jednotlivce ve vztahu k vnějším záležitostem, anebo ve vztahu k určitým kategoriím osob.“

Podle Řezáče, J. (1998) bývají odlišovány následující role:

- *Alfa* – neformální vůdce skupiny, obvykle nejaktivnější člen, imponující a akceptovaný většinou členů skupiny
- *Beta* – tzv. expert, mající specifické předpoklady k navrhování, či alespoň tvořivému rozvíjení variant řešení prezentovaných vůdcem skupiny
- *Gama* – většina členů skupiny, spíše pasivní a přizpůsobiví, podléhající nebo se identifikující s vůdcem
- *Omega* – outsider skupiny, okrajová pozice, ve skupině bývá spíše neoblíben
- *P* – „obětní beránek“, obvykle symbolický představitel nepřátelské skupiny.

1.4.2 Normy a hodnoty

Skupinové normy jsou určitým systémem pravidel, které jsou nutné pro nekonfliktní fungování mezilidských vztahů a společných činností skupiny. Při vytváření jakékoliv sociální skupiny dojde i k vytvoření skupinových hodnot a norem. Od členů skupiny se očekává

dodržování vytvořených norem, v opačném případě v sobě každá norma obsahuje způsob reagování na její porušení – tzv. sankce. Ty mohou být buď pozitivní nebo negativní odevzou na sociální chování člena skupiny.

Pozitivní sankce odměňují, a tak nejen zpevňují, ale též stimulují žádoucí chování. Sankce negativní by měly plnit tlumící funkci ve vztahu k nežádoucím formám chování. [16]

„Normy upravují mezilidské vztahy, uvádějí do nich určitý řád, koordinují práci i působení. V životě jednotlivce a skupiny jsou činiteli více nebo méně trvalými a dovolují předvídat chování na delší dobu.“ [21]

Normy lze také chápat jako „zvnitřněné cíle skupiny přijaté jejími členy. Skupina si vytváří stálé pořadí, hierarchii hodnot a působí na členy ve směru přijetí a uskutečňování této hierarchie.“ [16]

Vztah k normě se většinou vyvíjí po etapách a je závislý jednak na stupni skupinového tlaku, ale také na vnitřních zvláštностech člena skupiny. Etapy vývoje [16]:

- Respektování normy motivované snahou vyhnout se sankcím (trestu).
- Přizpůsobení se normě jako hledání výhod (odměn).
- Konformita jako snaha vyhnout se odmítání jinými členy.
- Konformita motivovaná snahou nenarušit život skupiny.
- Akceptace normy jako „psychologické smlouvy“ (tzn., že přijímán je sám fakt nutnosti regulace vzájemných vztahů a součinnosti).
- Akceptace (nebo neakceptace) normy na základě svědomí.

1.4.3 Sociální percepce (kognice)

Sociální percepce je psychický proces, který nám umožňuje vnímat jiného člověka, skupinu lidí, organizace, instituce apod. Nejedná se jen o pasivní příjem informací o druhém člověku, ale na základě sociální percepce usuzujeme i motivy jednání a chování jiných lidí a jejich vlastnosti. Pojem sociální percepce úzce souvisí s pojmem sociální interakce (touto kapitolou se budu podrobněji zabývat na dalších stránkách bakalářské práce). Platí, že většinou se k ostatním lidem chováme podle toho, jaký dojem si o druhém člověku utvoříme. Dříve se toto vytváření obrazu toho druhého označovalo termínem sociální percepce, ale

ten nebyl zcela vhodný, neboť nešlo jen o vyvolávání smyslových dojmů, ale šlo i o vytváření obrazu druhého jedince, který nepočítal jen její fyzické, ale zvláště psychologické charakteristiky. Proto je pojem percepce v současnosti nahrazován spíše slovem sociální kognice (poznávání). Chápe se širěji než vnímání (percepce), neboť dojem z druhého člověka je v tomto smyslu víc než pouhý vjem, zahrnuje i například určité úsudky o druhém člověku. Přesto však většina psychologů i nadále zůstává u pojmu sociální percepce, proto se jím budu zabývat podrobněji. [8]

Součástí sociální percepce je chápání a poznávání jiného člověka a předmětem sociální percepce jsou jednotliví lidé nebo lidská seskupení. [8]

Ten dále představuje 3 úkoly sociální percepce:

1. Co daný člověk dělá?
2. Proč to dělá?
3. Jaký je?

Při vnímání jiných lidí většinou vycházíme z informací, které jsme získali buď vlastní zkušeností na základě vlastního pozorování, nebo se jedná o informace zprostředkované přáteli (tzv. informace z druhé ruky), a nebo vycházíme z informací, které nám poskytnul sám objekt zájmu. [8]

1.4.4 Přístupy k poznávání druhých lidí

Křivohlavý, J. (1986) rozpoznává 3 druhy přístupů:

1. Intuitivní poznání
2. Dovození psychických charakteristik z tělesných znaků poznávaných osob
3. Vysuzování charakteristických znaků z projevů druhých lidí

Intuitivním poznáním myslí empatické poznání druhé osoby vcítěním se do její kůže, které je každému vlastní. Psychologie zde hovoří o vcítění (empatii), které patří mimo inference (na různé vlastnosti lidí se při vnímání především usuzuje) a recipatie (proces uvědomování si pocitů, které v nás jiný člověk vyvolává, hodnocení těchto pocitů a na základě tohoto hodnocení následuje atribuce určitých osobnostních charakteristik) mezi základní mechanismy sociální percepce.

Druhým přístupem myslí využívání celé řady různých tělesných znaků (proporce, detaily rukou, hlavy apod.).

Třetí přístup je založen na základě přirozených situací, z nichž odečítáme náznaky na to či ono. Pozornost můžeme věnovat například gestikulaci, haptice apod. [7]

1.4.5 Percepční stereotypy

Při procesu sociální percepce dochází k řadě chyb a omylů. „V závislosti na tom, jak se obraz sebe sama blíží skutečnosti a jak zabarvuje vztah k sobě, tak hodně nebo málo je zkreslováno i vnímání jiných lidí.“ [16]

Protože jsem prováděla výzkum na středních školách a žáci mohly být též ovlivněni zkreslením, uvedu alespoň některé z druhů posuzovacích chyb, které ve své publikaci uvádí Řezáč, J. (1998).

1. *Haló-efekt*, nejznámějším percepčním stereotypem, kdy člověk má tendenci usuzovat na základě nějakého (většinou výrazného) znaku osoby. Tento znak odpoutává pozornost od dalších zjevných charakteristik a zabarvuje vnímání osoby.
2. *Logická chyba*, je to tendence člověka hodnotit ostatní podle toho, jak se mu to jeví „logické“.
3. *Efekt novosti*, nejnovější informace o jiném člověku mívají výrazný vliv na utváření dojmu.
4. *Efekt shovívavosti*, (chyba mírnosti, efekt dobroty) a efekt přísnosti. Tendence hodnotit rozdílně osoby, ke kterým má pozorovatel již vytvořený kladný vztah, a osoby, k nimž má již výhrady nebo zřetelně negativní postoj.
5. *Chyba kontrastu*, tendence přiřazovat pozorovaným lidem takové vlastnosti, které jsou v protikladu k vlastnostem pozorovatele.
6. *Předsudky*, ovlivnění správné percepce na základě již dávno vytvořených předpojatostí jak vůči konkrétnímu člověku, tak vůči národnosti, rase, pohlaví apod.

1.5 SOCIÁLNÍ INTERAKCE

Pod pojmem sociální interakce rozumíme vzájemný vztah dvou a více lidí, kteří spolu navzájem komunikují, vyměňují si emocionální zkušenosti, prokazují si úctu a přitom na sebe vzájemně působí a ovlivňují se. Sociální interakce patří ke stěžejním psychologickým kategoriím a je některými autory považována za předmět sociální psychologie. [12]

Existuje spousta definic sociální interakce, proto uvedu alespoň ty nejzajímavější.

1. G. C. Homans v publikaci Nakonečný, M. (1999) uvádí: „Sociální interakce funguje jako vzájemná výměna hodnot.“
2. „Interakci chápeme jako proces, v němž dvě nebo více osob jsou si vzájemně podněty a navzájem na sebe reagují. Jednání každé osoby v procesu interakce je reakcí na druhou osobu, ale zároveň podnětem pro tuto osobu, resp. další osobu.“ [15]
3. Řezáč, J. (1998): „Interakci lze definovat jako vzájemný vztah lidí při společné činnosti.“

Dále ve své publikaci vypisuje několik definic od známých psychologů:

- Vzájemné a oboplné ovlivňování mezi dvěma nebo více systémy (H. B. a CH. Englishovi).
- Výměna materiálních a nemateriálních statků (C. G. Homans).
- Vzájemné ovlivňování akty osob a skupin obvykle zprostředkované komunikací (včetně interakce se sebou samým) (H. Beckert, F. E. Merrill a H. W. Eldredge).
- Transakce, tj. proces sociální výměny, reciproční výměna chování, která v sobě zahrnuje sociální odměnu posilující další interakci (E. P. Hollander).
- Skutečnost, že „*činnost probíhá mezi minimálně dvěma jedinci*“ (ago, agere – činiti). Činnost je zde však chápána velmi široce jako „*taková činnost, při níž se s existencí druhého člověka počítá*“, a to buď *implicitně* (reálně, skutečně), nebo jen *potencionálně*, tj. počítá se s tím, že by „*to mohlo mít na druhého člověka určitý vliv*...“.[7]

2 VÝVOJOVÁ A PSYCHOLOGICKÁ CHARAKTERISTIKA

Vývojem jedince a vývojových proměn v jednotlivých obdobích a oblastech lidské psychiky se zabývá vývojová psychologie.

„Duševní vývoj lze charakterizovat jako proces vzniku a zákonitých změn psychických procesů a vlastností v rámci diferenciaci a integrace celé osobnosti.“ [19]

Dále popisuje 3 hlavní oblasti psychického vývoje (Seifert et al., 1997, Berger a Thompson, 1998):

1. Biosociální vývoj – zahrnuje tělesný vývoj a veškeré proměny s ním spojené
2. Kognitivní vývoj – zahrnuje všechny psychické procesy, které se nějak spolupodílejí na lidském poznávání. Jde o ty kompetence, které člověk využívá při myšlení, rozhodování a učení. V této oblasti jde především o proměnu způsobu uvažování v průběhu života.
3. Psychosociální vývoj – zahrnuje proměny způsobu prožívání, osobnostních charakteristik a mezilidských vztahů.

Všechny uvedené složky se vzájemně ovlivňují, proto je toto dělení pouze teoretické. Psychický vývoj nebývá vždy zcela plynulý a rovnoměrný a probíhá prostřednictvím fází, které na sebe plynule navazují. Jednotlivé fáze psychického vývoje se od sebe liší a jsou typické určitými změnami a vývojovými mezníky. [19]

Protože jsem výzkum vedla v druhých ročnících středních škol, zaměřím se nyní podrobněji na vývojovou charakteristiku adolescentů.

Adolescencí se nazývá vývojové období, které začíná ukončením pohlavního dospívání a končí nástupem dospělosti, což nelze jednoznačně časově vymezit. Obvykle se jako dolní hranice uvádí 15. až 16. rok, jako horní hranice 18. až 21. rok života. Adolescence se také nazývá obdobím mládeneckým nebo jinoštvím a je posledním vývojovým obdobím na cestě k dospělosti. Na konci tohoto období se mladý člověk stává emocionálně i ekonomicky nezávislým na rodičích a začíná si hledat své životní poslání a samostatně řešit své problémy.

Ve stadiu adolescence se v organismu odehrávají určité biologické a fyziologické změny, které postupně vedou k úplné tělesné dospělosti. Dotváří se i psychická stránka osobnosti,

což se projevuje především v dosažení rovnováhy mezi vnitřním světem a sociální interakcí se světem vnějším. Adolescent dozrává v lidskou osobnost, která se společensky zařazuje mezi dospělé a jako jejich rovnocenný partner.

Hlavním úkolem adolescenta je připravit se kvalifikovaně, úměrně vlastním schopnostem na životní povolání a dozrát v samostatnou a vyspělou osobnost. Po dosažení pohlavní zralosti následuje období dozrávání duševního.[9]

Za nejzávažnější problémy a úkoly tohoto období adolescenti udávají následující:

- přípravu na povolání a volbu povolání (maturita, rozhodování o dalším studiu, získání přiměřené profese),
- lásku, erotiku, sexualitu a přípravu na manželství a rodinný život,
- formování vlastní osobnosti,
- problémy sociálních vztahů (vztahy mezi adolescenty a dospělými, přátelství a kamarádství, apod.),
- zaujetí správného stanoviska (nerozhodnost), aj.

Cole, L. stanovil na základě poznatků jiných autorů, např. Hurlocková, E.B. (1964) osm nejdůležitějších bodů pro vývoj v období adolescence [9]:

1. celkové emocionální dozrávání,
2. ustalování zájmů o druhé pohlaví,
3. dozrávání společenské,
4. vymanění se (emancipace) z domácího dohledu,
5. dozrávání intelektu,
6. výběr povolání,
7. využívání volného času,
8. filozofie života.

2.1 POZNÁVACÍ PROCESY

Nejvýznamnější změny během adolescence se odehrávají v psychice. Postupně se ztrácí pubertální rozpornost a duševní nevyrovnanost, nezdravé a překotné úsudky ustupují a jsou nahrazovány uvážlivostí a střízlivým hodnocením okolního světa. Charakteristickým znakem tohoto období je rovněž ústup od přehnané, mnohdy až nezdravé naivní romantičnosti. Nastává příklon k reálnému životu a jeho problémům.

Závažné změny nastávají v dotváření a obohacování poznávacích procesů. Pokud jde o vnímání okolního světa adolescentem, stěží jej lze kvalitativně odlišovat od vnímání dospělého člověka, zvláště co se týče přesnosti vjemů a představ na základě činnosti smyslových orgánů. Tato schopnost je u adolescenta zralá, i pokud jde o příslušnost k určitému typu představování či k určitému nervovému typu (temperamentu).

Ustalování a dozrávání psychických procesů adolescenta se projevuje také v jeho schopnosti úmyslného a trvalejšího soustředění na vědomé činnosti, v zaměřenosti vědomí na určité jevy a činnosti. S ustalováním psychiky se postupně ustaluje také pozornost. I v adolescenci se po kvalitativní stránce stále zdokonaluje paměť, podle některých údajů až do 25. roku věku.[9]

2.2 OSOBNOST ADOLESCENTA

2.2.1 Rozvoj citů

Citová labilita, kterou se vyznačovalo období před obdobím adolescence (období puberty), se postupně vytrácí a v citové oblasti se rovněž dosahuje zralosti. Tento proces citového dozrávání nebývá snadný a často může mít bouřlivý průběh, zejména v takovém prostředí, kde se s adolescentem jedná nešetrně.

City se obohacují po kvalitativní stránce, dochází k jejich určitému zvroucnění a prohloubení – především pokud jde o city lásky, estetického a morálního cítění, a to vlivem poznávání, větších životních zkušeností a rozhledu. [9]

2.2.2 Volní a charakterové vlastnosti

V tomto období je patrný rozvoj vůle, neboť adolescenti dospějí k reálnějšímu hodnocení svých schopností a předností, ale také nedostatků. V tomto období se upevňují zejména

tyto volní a charakterové vlastnosti: cílevědomost, houževnatost, vytrvalost, sebeovládání, sebekázeň, zdravá odvaha a smělost, optimismus a iniciativa. Tyto žádoucí rysy se neutváří pouze na základě výchovných zásahů zvnějšku, ale také procesem sebevýchovy. Adolescent si musí uvědomit, že při sebevýchově je třeba začít od maličkostí, cvičit se v důslednosti v každodenním životě. [9]

2.2.3 Morální, hodnotová a světonázorová orientace

Adolescence je obdobím prohlubování a upevňování názorů na dění ve vnějším světě. Prohlubuje se sebehodnocení i hodnocení jednání jiných lidí, ve kterém ustupuje do pozadí povrchnost a unáhlenost a převládají snahy posuzovat člověka podle jeho osobních vlastností, společenských aktivit a morální vyspělosti. Zvláštní důraz je kladen na soulad nebo rozpor mezi slovy a skutky dospělých. [9]

U části adolescentů se však někdy v morálním utváření a jednání projevuje mnoho nežádoucích rysů, které mají mnohdy tyto kořeny:

- v nedostacích ve výchově,
- v nedostacích v sociálním prostředí,
- v masových sdělovacích prostředcích,
- ve výtržnictví jako prostředku k dosažení tužeb,
- v požívání zakázaných látek či alkoholu.

2.2.4 Zájmy adolescentů

Struktura zájmů se stává jedním z důležitých vnitřních činitelů rozvoje a utváření osobnosti. V současné době se adolescenti liší značnými rozdíly v rozsahu, úrovni, hloubce a různorodosti zájmů. Tyto rozdílnosti jsou způsobeny individuálními rozdíly a vzájemnou koeexistencí nejrůznějších vlivů, především rodiny a školy. Projevují se například určité rozdíly v zájmové struktuře studentů gymnázií, studentů odborných středních škol a studentů středních odborných učilišť. [9]

2.2.5 Psychologické rozdíly chlapců a dívek

Řada psychologů se ve svých publikacích zabývá odlišnostmi v psychickém vývoji chlapců a děvčat. Již v prenatálním období se u chlapců začíná tvořit mužský pohlavní hormon,

který má za následek odlišné formování mužského mozku ve smyslu vývojové nerovnoměrnosti pravé a levé poloviny. Odlišný vývoj vztahu mezi oběma polovinami mozku ovlivňuje kvalitativní rozdíly ve schopnostech chlapců a dívek. [1]

Čačka, O. (1997) pojednává též o rozdílnosti v mozkových strukturách obou pohlaví. Mužský mozek je utvářen specializovaněji, ženský mozek je zase více univerzální. To podle něj vysvětluje mnoho odlišností v projevech chlapců a dívek.

Již v novorozeneckém věku jsou dívky v průměru zdravější, vývojově vyspělejší a mají na rozdíl od chlapců lepší pohybovou koordinaci. Oproti tomu mají chlapci větší svalovou sílu, jsou silnější a odolnější vůči bolesti. Dívky začínají mluvit v průměru dříve (to však nepotvrzují všechny dosavadní studie) a ve věku kolem 11-13 let mají lepší výkony v testech verbálních schopností. Na rozdíl od dívek dosahují chlapci v tomto věku lepších výsledků v úkolech na vizuální prostorovou představivost. [10]

Je nutné ovšem podotknout, že rozdíly mezi oběma pohlavími nemusí být dány pouze biologickými zákonitostmi, ale také prostředím, ve kterém dítě vyrůstá, společenským tlakem a kulturními předsudky. Již od narození začíná být dítě vnímáno jako chlapec či dívka. Dívky bývají vychovávány k poslušnosti, bývají chváleny za svou klidnost a kárány za chyby v úkolech. Pokud dívka ve škole prokazuje horší prospěch, je to přisuzováno větší obecné neschopnosti zvládat těžší úkoly, což má za následek to, že dívky mají často pocit toho, že nedokáží zvládnout těžké zátěžové situace. Chlapci bývají vychováváni více autoritativně, jsou vesměs více trestáni než dívky. Podle výzkumů se chlapcům dostává více pohybové stimulace, je jim tolerována větší živost a horší školní prospěch je u chlapců vysvětlován nezájmem či leností o učivo.[10]

„Podle tradiční koncepce má být chlapec (jako budoucí „živitel rodiny a ochránce“) aktivní, energický, dominantní, bez zbytečných citových ohledů a projevů. Dívka má být milá, hodná, poslušná, citlivá a pečující“. [1]

Co se týká školního prospěchu, dosahují dívky zpravidla dříve školní zralosti a obvykle je u menšího procenta požadován odklad školní docházky. Jejich prospěch v prvních třídách bývá lepší, zatímco chlapci často předčí dívky v některých předmětech ve vyšších třídách. Zajímavá je i ta skutečnost, že na základě experimentů výkon v různých úkolech stoupá, když je daná činnost označena jako vhodná pro vlastní pohlaví. Je-li označena jako vhodná pro pohlaví opačné, výkon má tendenci se zhoršit. [10]

2.3 SOCIALIZACE A JEJÍ PROBLÉMY

Adolescent začíná hlouběji chápat mnoho jevů v životě, kolem nichž dříve procházel nevšímavě, a začíná k nim zaujímat vlastní postoje, při nichž podstatnou úlohu mají rozumové schopnosti. Výrazně se projevuje v sociálních kontaktech jak s vrstevníky, tak s dospělými. Pozornost věnuje zejména smýšlení vrstevníků, zajímá se však i o názory dospělých.

V tomto období mají adolescenti ve společenské oblasti tyto nejzávažnější problémy:

- vztahy mezi nimi a jejich rodiči,
- vztahy mezi starší a mladší generací obecně,
- přátelské vztahy mladých lidí,
- problémy při vztazích v kolektivu,
- vztahy mezi sourozenci,
- negativní jevy ve vztazích lidí.

Mladý člověk hodnotí dospělé podle morálních zásad, které se mu předkládají jako správné, avšak často vidí, že je někteří dospělí porušují. Proto si vytváří celou škálu názorů na lidi v bezprostředním okolí a zaujímá k nim nejrůznější postoje. Formují se vztahy k celé společnosti.

Již v pubertě se zvyšovalo sebevědomí a sebeuvědomování dospívajícího jedince, které se výrazně projeví v adolescenci především ve vztazích k dospělým, a to tam, kde v předcházejícím období nebyly řešeny některé vývojové těžkosti a výchovné problémy. V tomto období začíná docházet k harmonizaci a integraci vztahů mezi adolescentem a rodiči.

Významnou roli v tomto období hrají *vzájemné vztahy adolescentů, láska a přátelství*. Typickou se stává potřeba sdělovat své vnitřní prožitky blízkému a důvěryhodnému člověku. Tím se upevňují vztahy přátelství, k jehož vzniku napomáhají časté společenské styky, podobné zájmy, vzájemná důvěra a porozumění. Důvěrní přátelé si vědomě či nevědomě pomáhají v utváření kladných morálních a charakterových rysů. Přátelský vztah také pomáhá formovat vlastní názory, vytvářet a upevňovat systém hodnot, učí chápat druhého a pomáhat mu v kritických situacích.

Přátelské vztahy adolescentů různého pohlaví začínají v tomto období zpravidla přerůstat v lásku, kdy se city lásky realizují s velkou vroucností v tzv. prvních láskách. [9]

2.3.1 Vztahy ve školní třídě

V období adolescence se mění vztah ke střední škole, role žáka získává postupně jiný význam. Adolescenti se na střední školu většinou již adaptovali a osvojili si normy chování, které musí dodržovat. Mění se i sebehodnocení adolescenta, stejně jako se mění i hodnocení čehokoliv jiného, například ostatních spolužáků nebo učitele.

Ve vztahu k učiteli probíhají určité změny. V tomto období se již nejedná o emocionální vazbu, ale vztah žáka s učitelem je z větší části dán komplementaritou jejich rolí. Dítě respektuje určité sociální normy, jejichž garantem je právě autorita učitele (podobný proces jako v období při přechodu z nižšího na vyšší stupeň základní školy).

Pro adolescenta je stále významnější význam vrstevníků. Každý člen školní třídy potřebuje být ostatními žáky přijímán a akceptován. Skupina (školní třída) se stává velmi významným sociálním teritoriem, k němuž se adolescent vnitřně přičleňuje. [19]

„Dyadické vztahy uzavírají převážně do stejné skupiny podle pohlaví a napětí mezi chlapci a děvčaty se spíše prohlubuje. Tento vývoj je podmíněn zvýšenou potřebou recipacity, vzájemnosti a rostoucí orientací na vrstevníky i přes trvalou vazbu na dospělé.“ [4]

2.3.2 Potřeba přátelství

„Nejdůležitější roli v motivačním systému osobnosti přisuzujeme potřebám. Cílem snažení člověka je uspokojování potřeb.“ [11]

Potřebou je stav nějakého nedostatku nebo nadbytku v organismu. To člověka nutí k tomu, aby se o něco snažil, o něco usiloval, stávají se hybnou silou aktivity lidí.[8]

Podle Jiráňka, F. (1969) má proces uspokojování potřeb tři fáze:

1. Napětí dané potřeby (pramení z uvědomění si její neuspokojenosti).
2. Spotřebování předmětu potřeby, tj. proces ukájení potřeby.

3. Nasycení, tj. ukojení dané potřeby (to otevírá cestu pro vznik a ukojení jiných potřeb, které byly prozatím odsunuty do pozadí).

Mikšík, O. (2001) ve své publikaci uvádí rozdělení potřeb podle amerického psychologa A. Maslowa. Podle něj souvisí duševní potřeby s potřebami tělesnými tak, že je nutné nejprve uspokojit potřeby nižší (fyziologické), na tomto základě vznikají potřeby vyšší (duševní), které jsou z nižších odvozeny a jimž se individuum v průběhu života učí. Maslow rozděluje potřeby následovně:

- *Potřeby fyziologické* – zajišťují biologické přežití člověka jako organismu (potřeba potravy, tepla vzduchu, sexu apod.),
- *Potřeby bezpečí* – uhýbání neznámému, neobvyklému, hrozivému a vyhledávání jistoty,
- *Potřeby afiliační* – potřeby sounáležitosti, náklonnosti a lásky. Potřeba sjednocovat se, někam a někomu patřit, být přijímán a milován, přijímat a milovat,
- *Potřeby uznání* – patří sem potřeba dosahování úspěšného výkonu a potřeba prestiže, potřeba být druhými akceptován, vážen a ceněn,
- *Potřeby seberealizace* – potřeba a žádostivost stát se tím, kým se může a má stát, uskutečnit to, na co potenciálně má .

Nyní se podrobněji zaměřím na potřebu afiliace, tj. na potřebu přátelství.

„Nekráčej přede mnou, možná za Tebou nepůjdu. Nekráčej za mnou, možná Tě nedokážu vést. Kráčej vedle mě a buď můj přítel.“

Albert Camus

Přátelství patří od počátků společnosti k nejsilnějším vazbám mezi dvěma a více lidmi. Přátelství mezi lidmi může vzniknout takřka kdekoli – na ulici, v obchodě, v restauraci, ale třeba také ve škole. Podle Kulky, J. (1983) je potřeba afiliace: „Potřeba láskyplného, přátelského vztahu k jiným lidem.“

Ve vyhledávání přátel existuje mezi lidmi velká diference. Někdo je schopen navázat přátelství vždy obdobným způsobem, a jiný je ve vyhledávání přátel více opatrný. Někdo potřebuje pro jeho naplnění více času, a pro někoho je to otázka krátkodobější. [13]

Afiliace má povahu potřeby stýkat se s osobami, které jsou stejného smýšlení a ve styku s nimi tendenci k ověřování si vlastního mínění a projevů emocí. Primárně jde tedy o *utváření přátelství a sdružení*. [12]

2.3.3 Předpoklady, principy a zákonitosti přátelství

O předpokladech pro vznik stálého a pevného přátelství byly provedeny různé výzkumy. Tak například Nakonečný. M. (1997) uvádí výzkum R. S. Feldmana. Ten provedl výzkum o kvalitách důležitých pro přátelství na 40 000 respondentech. Za kvalitní předpoklady přátelství uvádí otevřenost, schopnost dobré komunikace, nezávislost, inteligenci, důvěryhodnost, loajalitu, smysl pro humor, pohotovost k podpoře, vřelost a ochotu mít čas.

Zajímavý výzkum o přátelství provedla Pondělíčková-Mašlová, J. (1989). Ve výzkumu uvádí, z jakých důvodů si děti volí přátele a naopak z jakých důvodů je opouštějí.

Ve většině případů volí děti přátele pro příznivé osobní vlastnosti (53,3%), z neurčitých důvodů si volí přátele v 17,7%, kvůli příležitosti ke stykům v 11,3%, pro společné zájmy v 10,9% a pouze v 6,8% si děti volí své přátele pro příznivé fyzické vlastnosti a inteligenci.

Naopak děti opouštějí své přátele v 36,6% kvůli nepříznivé osobní vlastnosti, v 18,8% je k opuštění vedou rozdílné zájmy, 16,7% dětí uvádí jako důvod větší množství jiných přátel, ve 14,5% se jedná o nedostatek příležitostí ke stykům a 14,3% dětí uvádí neurčité důvody. [13]

2.3.4 Obliba a vliv jedince – dimenze žákovy pozice

2.3.4.1 Obliba

V životě každého jedince žijícího ve společnosti ostatních lidí se po určité době začínají tvořit vzájemné vztahy s okolím. Někdo je nám sympatický, k někomu jsme lhostejní a k někomu cítíme dokonce antipatii. Na čem závisí oblíbenost jedince? Proč je někdo mezi ostatními populární a jiný žije na okraji skupiny?

Ve třídách jsou populárnější inteligentní děti, které se dobře učí, jsou kamarádké, ukázněné, čestné, odvážné, sebejisté a atraktivní svým vzhledem. [21]

„Obliba je emocionální přijetí či odmítnutí jedince.“ [4]

Jeden pól hierarchizace podle obliby tvoří jedinci oblíbení (přijatí) a druhý pól jedinci odmítnutí a izolovaní. Obliba či neobliba jedince ve skupině se v interakci projevuje tendencí ke zvýšenému spontánnímu kontaktu ostatních členů skupiny k němu, nebo vyhýbáním se kontaktu a emocionálně pozitivními či negativními interpersonálními vztahy. [4]

Za determinanty obliby Hrabal, V. (1992) považuje:

1. *Zdatnost, kompetence, prestiž* – hodnotnost jedince pro partnera a skupinu. Zdatnější, kompetentnější a mocnější má lepší předpoklady pro pomoc ostatním a snadněji se stává předmětem identifikace ostatních. Pomoc a podpora se může týkat činnosti pracovní, ale také učební. Pomoc poskytují spolužákům žáci veselí a radostní, kteří jsou proto oblíbenější než žáci s depresivním, nebo dokonce agresivním laděním.
2. *Úroveň rozvoje interindividuální sociability* – tj. morální a sociální vyspělost žáka projevovaná v činnosti a interakci. Dovede-li žák ve vztazích ke spolužákům udržet rovnováhu dávání a brání, vznikne-li u něho potřeba uspokojovat potřebu druhých, umí-li se přiblížit lidem, akceptovat je a vcítit se do situace druhého, má šanci se stát oblíbeným.
3. *Sexuální přitažlivost* – U vzniku obliby je třeba brát v úvahu zkreslující působení sexuální přitažlivosti na vztah k chlapcům a děvčatům. Zkreslení = zastínění základnějších lidských sociálních dispozic a úrovně sociálního a morálního rozvoje spolužáka jeho erotickou přitažlivostí
4. *Sympatie roste s kontaktem* – (Homans, G. C., 1950) – ve školní třídě se působení tohoto činitele zřetelně projevuje růstem emocionálního sblížení mezi sousedy v lavici, a naopak počátečními obtížemi nově příchozích žáků do kohezivní třídy.

2.3.5 Vlastnosti důležité pro vznik oblíby

Není prokázáno, že pouze schopní, zdatní a atraktivní jedinci mají předpoklady k tomu, stát se oblíbeným. Pro získání kladného postavení ve skupině mají větší váhu charakterové vlastnosti a projevy jedince.

Oblíbený člověk je přátelský, ochotný, laskavý, má smysl pro humor, dokáže mlčet a cítí s ostatními. Naproti tomu člověk ve skupině neoblíbený se vyznačuje tím, že je chladný, arogantní, zkazí zábavu, „všechno vyzvoní“, myslí jen na sebe a k ničemu se nechce připojit. [14]

Vágnerová, M. (1997) považuje za důležitý smysl pro humor, otevřenost, přátelskost, umění pomoci, nesobeckost, kooperativní chování, umění navázat kontakt, toleranci, otevřenost a solidaritu.

Oblíbení jsou ti jedinci, kteří pomáhají druhým, ochraňují druhé, umí povzbudit, dávají najevo akceptaci druhých, kontrolují své nálady a dobře je ovládají, nepřenášejí na druhé deprese a úzkosti, jsou schopni rychle navázat kontakt, umí si získat důvěru a zajímají se o pocity a potřeby jiných. Oproti tomu mezi neoblíbené jedince řadí ty, kteří jsou příliš dominantní, agresivní, vychloubační, vyžadující pozornost a žádající jiné často o pomoc. [8]

2.4 VLIV

Hrabal, V. (1992) uvádí významné kategorie pozic:

- pozice a systém pozic podle kompetence, zdatnosti a výkonnosti ve škole,
- pozice a systém pozic podle vlivu, tj. podle podílu na řízení interakce ve skupině a skupiny vůbec,
- pozice podle oblíby, podle stupně citového přijetí spolužáky.

Jako determinanty vlivu dále uvádí:

1. *Zdatnost, kompetence* – jedná se o dispozice a výkony v těch směrech, které třída přijala jako centrální hodnoty. Kompetence a výkonnost se transformují na vliv několika mechanismy, k nimž patří identifikace spolužáků s úspěšným žákem a zvýšená možnost zdatného poskytnout druhým v individuálním kontaktu radu a pomoc.
2. *Moc* – vedoucí formální skupiny získává tzv. legitimní moc od instituce. Moc umožňuje tomu, kdo ji má, udělovat odměny a tresty v daleko větší míře a také účinněji v porovnání s ostatními členy skupiny.
3. *Osobnostní dispozice v oblasti motivace a sociálních schopností a dovedností* – projevují se jako potřeba a schopnost ovlivňovat a regulovat partnery v interakci. Jde o potřebu sebeprosazení. Například Krech v Hrabalově publikaci konstatuje, že vlastnosti jako inteligence, důraznost a vládčtivost se potvrzují jako charakteristické pro úspěšné vůdce v rozličných situacích.

3 METODY POUŽÍVANÉ K DIAGNOSTICE ŠKOLNÍ TŘÍDY

Diagnostika školní třídy je mnohdy více složitá než diagnostika jednotlivého žáka. Školní třída bývá z hlediska sociální psychologie chápána jako skupina, kde mimo jiné dochází k vytváření mezilidských vztahů a kde se více či méně rozvíjí spolupráce a soutěživost.

Charakter skupiny a vztahů v ní je ovlivňován mnoha činiteli. Mezi nejdůležitější patří věk žáků, hlavně ve vztahu se vzrůstající nezávislostí žáků na vyšších autoritách. K dalším činitelům patří složení třídy podle pohlaví žáků a celkový počet žáků. V malých třídách má učitel lepší předpoklady pro poznání třídy, má obvykle větší vliv apod. Nezanedbatelným faktorem je i úroveň dispozic jednotlivých žáků, schopnost správné percepce (často je ovlivňována percepčními stereotypy), rodinné prostředí žáků a samozřejmě i schopnost učitele provést správnou diagnostiku. Tyto činitele tedy logicky mají častý vliv na výsledky jakýchkoliv výzkumů ve třídě.

3.1 DIAGNOSTIKA ŠKOLNÍ TŘÍDY

V této kapitole bych ráda uvedla přehled těch nejčastějších metod sociální psychologie používaných při diagnostice školní třídy. Zvláště tedy ty, díky kterým můžeme zjistit, jaké vztahy panují mezi jejími členy. Při výzkumu je velmi nutné zvážit, která výzkumná strategie je pro daný problém nejvhodnější.

3.1.1 Pozorování

Jde o pozorování vzájemných vztahů mezi členy skupiny při nějaké činnosti, kdy si všímáme, kteří žáci jsou stále spolu, kteří jsou osamoceni, jsou-li někteří žáci slovně nebo fyzicky napadáni, jak ochotně se žáci podřizují a spolupracují.

Každý učitel by měl tuto metodu uplatňovat neustále při svém kontaktu se třídou. Efektivnější je ovšem alespoň jednou za čas takové pozorování „vědeckěji“ připravit – určit si, na jaké konkrétní projevy žáků se zaměříme, připravit si pozorovací arch a přesně stanovit čas, po který budeme třídu pozorovat.

Zkusme třeba pozorovat agresivní projevy v chování chlapců při hodině tělesné výchovy ve dvou, velmi obecných, kategoriích – slovní napadání spolužáků („vulgární oslovení apod.) a fyzické útoky proti nim (časté faulování při hře, zjevný neopodstatněný fyzický útok).[4]

Pozorovací arch by mohl vypadat takto:

Jméno žáka	Slovní útok	Σ	Fyzický útok	Σ	Σ celkem

Tab. 1. Pozorovací arch – vlastní zpracování

Jakmile se při pozorování setkáme u žáka se zkoumaným projevem, vyznačíme jej do příslušné kolonky „čárkou“. Ty po skončení pozorování sečteme, abychom zjistili, kolikrát a jakým způsobem se ten který žák choval.

3.1.2 Rozhovor

Rozhovor je náročná sociometrická metoda zejména z psychologického hlediska, přestože nám umožňuje získat velmi podrobné informace o jednotlivci i o skupině. Při vedení rozhovoru musíme být velmi obratní a hlavně taktní v dotazování, neboť může dojít k tomu, že žáci nabudou dojmu, že jsou vyslýcháni, což by pochopitelně poškodilo objektivitu získaných informací.[4]

3.1.3 Informace o sociálním chování a postojích žáka získané od rodičů, učitelů apod.

Tato metoda je používána ve chvíli, kdy se některý žák nebo školní třída stanou „problémovými“. Přitom její preventivní využití může pomoci předejít mnoha těžko řešitelným situacím, do kterých se žák a třída dostávají. V rámci uplatnění tohoto sociometrického

postupu by nás měly zajímat především reakce žáka vůči ostatním lidem, jeho hodnocení jednotlivých členů skupiny, ptáme se i na to, jak je skupinou hodnocen on sám.[4]

3.1.4 Plebiscit náklonnosti

Při této sociometrické metodě se žáci pokouší do záznamového archu se jmény svých spolužáků zapsat jednoduchými symboly, kterého žáka si více nebo méně oblíbili. Jednotlivé symboly odpovídají slovnímu vyjádření sympatií nebo antipatií mezi žáky podle následující stupnice, ve které je každému symbolu přiřazeno také určité bodové hodnocení:

**	*	0	—	— —
4	3	2	1	0
velmi sympatický	sympatický	lhostejný	nesympatický	velmi nesympatický

Tab. 2. Záznamový arch – vlastní zpracování

Symboly, které si žáci navzájem udělili, převedeme na číselné hodnoty a z pořadí vytvořeného na základě součtů hodnot jednotlivých žáků získáme představu o tom, kteří žáci jsou ve třídě oblíbení a kteří nikoliv. [4]

3.1.5 Porovnávací metoda

Nejprve vypracujeme několik obecných kladných a záporných charakteristik, které vystihují běžné typy žáků, a posléze se ptáme, na koho v kolektivu třídy se jednotlivé charakteristiky nejlépe hodí. Obdobná je i technika „HÁDEJ KDO“, při které každý žák třídy určuje, kdo z ostatních spolužáků má určité vlastnosti.[4]

3.1.6 Vztahová analýza

Tato metoda je zajímavá tím, že žáci určují ne přímo toho, kdo je jim sympatický či nesympatický, ale snaží se určit, pro koho jsou sympatičtí nebo nesympatičtí oni sami. Při tomto postupu tedy zadáváme dětem otázky typu:

- Kdo si myslíš, že by s tebou chtěl sedět v lavici?
- Kdo si tě vybere do dvojice při honičce v tělesné výchově?

Porovnáním získaných odpovědí zjistíme, jak dalece jsou žáci schopni odhadnout svou pozici v rámci skupiny.[4]

3.1.7 Sociometrický dotazník (SO-RA-D)

Sociometrický dotazník je jedna z nejpoužívanějších sociometrických postupů v diagnostice školní třídy. Předkládáme jej všem členům zkoumané skupiny. U školní třídy jím můžeme zjišťovat např. vztahy mezi žáky s ohledem na plánovaný školní výlet. Chceme-li, aby žáci byli v průběhu výletu ubytováni se svými „oblíbenci“, položíme jim některou z těchto otázek:

- S kým bys chtěl(a) spát na výletě pod stanem?
- Kdo je ve třídě tvůj nejlepší kamarád?
- Kdo si ze třídy podle tebe nezaslouží jet na výlet?

Z odpovědí získáme snadno přehled o tom, jaké jsou mezi žáky vztahy a jak je tedy co nejlépe rozmístit do ubytovacích zařízení.[4]

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 CÍL VÝZKUMU, PRACOVNÍ PŘEDPOKLADY

Cílem naší práce bylo zjistit souvislost mezi výkonem žáka a postavením ve struktuře pozic.

Před začátkem zpracování výzkumu jsme si stanovili následující předpoklady, které budou na konci výzkumu potvrzeny či vyvráceny.

1. Předpokládáme, že ve školních třídách budou meziosobní vztahy již strukturovány a žáci budou schopni (v rámci svého věku) odůvodnit preferenci či odmítání ve vzájemných vztazích.
2. Předpokládáme, že školní výkon bude při zdůvodňování oblíbenosti stejně významným kritériem jako charakterové vlastnosti.
3. Předpokládáme, že žáci s lepší úrovní výkonu budou zaujímat vyšší pozice ve struktuře školní třídy.
4. Předpokládáme, že postavení žáků ve struktuře školní třídy bude rozdílné na základě odlišnosti mezi pohlavími.

4.2 POUŽITÁ METODA

4.2.1 Charakteristika sociometricko-ratingového dotazníku (SO-RA-D)

V pedagogické diagnostice máme k dispozici mnoho sociometrických postupů, jichž lze použít v diagnostice školní třídy ke zjištění sociálních vztahů ve třídě a sociálních pozic

jednotlivých žáků. Také ale můžeme využít nepřehledné množství způsobů zpracování jejich výsledků. Vhodně vybraná a použitá sociometrická metoda nám umožňuje získat údaje o tom, kteří žáci jsou si vzájemně sympatičtí, můžeme zjistit vzájemné antipatie a také to, kdo z žáků patří ve třídě mezi vedoucí jedince nebo naopak mezi ty, kteří jsou třídou odmítáni.

Důležitost používání sociometrických postupů v pedagogické diagnostice je určena významem role mezilidských vztahů v životě každého jedince, tedy i žáka školní třídy. Vždyť na kvalitě jeho sociálních vztahů se spolužáky a jimi dané sociální pozici žáka v kolektivu třídy závisí jeho případné úspěchy či neúspěchy v učení.

Ze všech sociometrických metod se tak v důsledku jeví – pro jednoduchost zadávání, kvantitu i kvalitu možných zjištěných údajů – tzv. SOCIOMETRICKO-RATINGOVÝ DOTAZNÍK, jako „zvláště vhodný pro diagnostikování školní třídy, protože poskytuje údaje o každém členu třídy i o třídě jako celku.“ Hrabal, V. (1989). Jeho předností oproti jiným sociometrickým postupům je, že matice a sociogramy, zkonstruované na základě jím získaných výsledků, jsou přehledné i pro skupiny s větším počtem členů, jakými mohou být právě školní třídy.

SORAD je nám tedy nástrojem pro objektivní diagnostiku sociability žáka, tj. jeho komplexu, dispozic, činností a vztahů k lidem a sociálním útvarům. Poskytuje vzájemné údaje členů skupiny o sympatiích a vlivu a vzájemné slovní charakteristiky. Zjištěné výsledky lze analyzovat z hlediska třídy, jejích charakteristik a struktury, a z hlediska pozice a role jednotlivých žáků ve skupině.

4.2.2 Metodický návod pro použití SO-RA-Du

4.2.2.1 Jak zadávat SO-RA-D

Zadávání SO-RA-Du je velmi jednoduché. Dotazník zadáváme třídě v průběhu vyučování, je nutné však vybrat vhodnou vyučovací hodinu. Předpokládáme-li, že nejvhodnější je, zadává-li dotazník třídě její třídní učitel, musíme počítat s tím, že nemusí vzhledem k svému úvazku v takové vhodné hodině ve své třídě vyučovat. Je třeba, abychom se tedy nejprve dohodli o případné „výměně“ hodin s kolegou. Většina třídních učitelů ve svých

třídách vyučuje rozličným „výchovám“, jejichž vyučovací čas bývá pro zadávání dotazníku vhodný a jejich náplň nebývá tak závazná jako u ostatních předmětů. Doporučujeme také zadávat dotazník v průběhu tzv. „dvouhodinovek“. Zejména mladší žáci bývají příliš tísněni časem a nemají tak na vyplnění dotazníku během 1 vyučovací hodiny dostatek času. Nezapomínejme, že zde víc než kde jinde platí pravidlo časově neomezeného prostoru pro vyplňování. Pokud chceme získat skutečně objektivní výsledky, musíme toto pravidlo dodržet.

Při samotném zadávání dotazníku nejprve žákům stručně vysvětlíme „o co jde“. Vyhněme se jakýmkoliv odborným výrazům, neboť jim žáci stejně nebudou rozumět a my v nich takovým přístupem hned na počátku vzbudíme nedůvěru. Je také nutné žáky vhodně motivovat k „řádnému“ vyplnění dotazníku tím, že jim srozumitelně vysvětlíme náš úmysl využít získané podklady pro případná výchovně organizační opatření ve třídě.

Ve třídě, v níž dotazník zadáváme, rozdáme žákům dostatečně velké papíry (formát A4) a nadiktujeme jim seznam žáků podle třídní knihy. Seznam bývá pro zpracování značně nepřehledný a děti se při jeho sepisování zbytečně unaví, proto použijme raději předem připravený formulář, což je pro zadávání i zpracování výsledků výhodnější. Formulář dotazníku připravený pomocí tabulkového nebo textového procesoru (nejlépe v MS Word nebo MS Excel) může vypadat např. takto:

Jméno	Obliba (1,2,3,4,5)	Vliv (1,2,3,4,5)	Co si myslíš o svém spolužá- kovi ?
AB	2	1	je kamarád
CD	5	5	nekomunikuje
EF	2	3	je přátelský

Tab. 3. Sociometricko-ratingový dotazník – vlastní zpracování

Z formuláře dotazníku částečně vyplývá, co vlastně nyní budeme po dětech chtít. Nejprve žáci ohodnotí na škále 1 – 5 oblibu svých spolužáků. Pro větší názornost lze předepsat na tabuli následující stupnici.[4]

- 1 – velmi sympatický
- 2 – sympatický
- 3 – ani sympatický, ani nesympatický
- 4 – spíše nesympatický
- 5 – nesympatický

Složitějším bývá vysvětlit žákům hodnocení vlivu spolužáků. Musíme zdůraznit, že hodnotí sílu vlivu svého spolužáka na třídu či jednotlivce, nikoliv to, je-li jeho vliv dobrý nebo špatný. Hlavně u mladších žáků dejme prostor pro dotazy a vysvětlujeme tak dlouho, dokud si nebudeme jisti, že všechny děti zadání pochopily. Opět můžeme využít podobné stupnice jako u obliby.[4]

- 1 – nejvlivnější žák
- 2 – patří mezi několik nejvlivnějších
- 3 – má průměrný vliv
- 4 – má slabý vliv
- 5 – nemá žádný nebo téměř žádný vliv

Znění obou stupnic je pouze příkladem a nemusí být pro nás zcela závazné.

V případě, že je na vyplnění dotazníku dostatek času, zdůvodní žáci slovně své sympatie či antipatie ke spolužákům u všech číselných hodnocení. Při časové tísní můžeme požadovat slovní charakteristiky pouze u hodnocení 1 a 5. Slovní charakteristiky jsou ale bezesporu nejzajímavější částí dotazníku, proto raději dopředu počítejme s jeho větší časovou náročností. Děti nemusí být v rozsahu svého hodnocení omezeni „nalinkovanou“ kolonkou ve formuláři dotazníku, ale nechejme je využít (v případě potřeby) i druhou volnou stranu papíru.

4.2.2.2 Jak zpracovat údaje získané SO-RA-Dem

Údaje získané vyplněním dotazníku můžeme podobně jako u jiných sociometrických metod zpracovat dvěma způsoby – číselně do sociometrické matice a graficky do tzv. kovariačního (dvojměrného) sociogramu. Číselným zpracováním SO-RA-Du získáme matici oblíbenosti a matici vlivu.

Ukažme si nejprve obě matice po doplnění údajů o oblíbenosti a vlivu jednotlivých žáků ve třídě:

Jméno	AB	CD	EF	
AB				
CD				
EF				Třída
Σ				Σ celkem
\emptyset				\emptyset celkem
Pořadí				

Tab. 4. Sociometrická matice – vlastní zpracování

- Do sociometrické matice nepíšeme celá jména žáků (očíslovíme je, nebo použijeme jejich iniciály).
- Použití iniciál je výhodné proto, že před nezávislými osobami zachováme anonymitu žáků, ale zároveň si sami kdykoliv snadno vybavíme konkrétního žáka, který se pod uvedenými iniciály skrývá.
- Zkratky jmen napíšeme do levého krajního sloupce a do vrchního vodorovného řádku ve stanoveném pořadí.
- Do řádků doplníme, jak který žák hodnotil své spolužáky.
- Ve sloupcích sečteme uvedené hodnoty, abychom získali sumu (součet) získaných hodnot u každého žáka.
- Spočítáme každému průměr hodnot, který obdržel (výsledek zaokrouhlíme na jedno desetinné místo).
- Dle jednotlivých průměrů určíme pořadí žáka ve skupině (například skupina má 22 členů, určíme tedy pořadí 1 – 22).
- Pokud došlo ke shodě průměrů u dvou a více žáků, nezbyvá nám, než určit pozici výpočtem průměru pozic.

- V pravé dolní části matice pak vypočteme součet všech obdržných hodnot, které si navzájem udělili žáci ve třídě a vypočítáme z této sumy průměr třídy.

Číselným zpracováním získané aritmetické průměry hodnocení každého žáka jsou jeho individuální indexy oblíbenosti a vlivu. Tyto indexy slouží jako ukazatele sociální pozice žáka ve třídě, kterou se pomocí dotazníku snažíme zjistit.

Index vlivu ukazuje pozici žáka z hlediska jeho podílu na ovlivňování dění ve třídě, aniž by ale určoval, zda jde o vliv v dobrém či špatném smyslu. Ukáže nám, kdo je neformálním vůdcem třídy a koho „nikdo neposlouchá“. [4]

Index oblíbenosti udává pozici žáka podle jeho oblíbenosti ostatními, tedy tzv. sociální distanci, která se v chování projevuje tendencí spolužáků navazovat s ním kontakt nebo jej naopak izolovat. Kombinace obou indexů může poukazovat na určitý typ a úroveň sociability a morální vyspělosti žáka. [4]

Největší výhodou SO-RA-Du je možnost získání tzv. třídních indexů oblíbenosti a vlivu. Ještě jednou uvedme, jak je získáme – třídní index oblíbenosti dostaneme součtem všech individuálních indexů oblíbenosti ve třídě a následným zprůměrováním získaného výsledku. Stejným způsobem vypočteme také třídní index vlivu.

4.3 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉHO VZORKU

Sociometricko-ratingový dotazník vyplnilo celkem sedm tříd studentů 2. ročníků středních škol, jejichž stručná charakteristika je uvedena níže.

4.3.1 Střední škola – Centrum odborné přípravy technické Kroměříž

Tato organizace má téměř padesátiletou historii, během které prošla nejrůznějšími etapami vývoje. V současné době je jedinou technickou školou v okrese Kroměříž a zároveň pilotní školou pro auto obory ve Zlínském kraji. Zaměstnává více než sto pracovníků a v šestnácti oborech každoročně centrum připraví téměř osm set učňů a studentů.[22]

Typ školy	Počet tříd	Počet žáků
SOŠ	4	98
SOU	24	610

Tab. 5. Členění COPT – vlastní zpracování

1. Studijní obory – střední vzdělání s maturitní zkouškou
2. Učební obory – střední vzdělání s výučním listem
3. Nástavbové studium – střední vzdělání s maturitní zkouškou

Název oboru	Typ vzdělání	Ročník / počty žáků			
		1.	2.	3.	4.
Zámečnick	2	10	9	7	
Obráběč kovů	2	10	9	5	
Klempíř - strojírenská výroba	2	10	9	0	
Automechanik	2	26	20	29	
Autoelektrikář	2	16	20	19	
Elektrikář - slaboproud	2	8	10	9	
Elektrikář - silnoproud	2	19	18	7	
Mechanik elektrotechnických zařízení	2	0	9	7	
Instalatér	2	9	10	11	
Opravář zemědělských strojů	2	28	27	25	
Mechanik seřizovač - mechatronik	1	25	19	18	28
Autotronik	1	27	27		
Provozní technika	3	22	15		
Provozní elektrotechnika	3	19	14		
Slaboproudá elektrotechnika	1	26	27	26	19

Tab. 6. Studijní obory COPT – vlastní zpracování

4.3.2 Střední průmyslová škola polytechnická – centrum odborné přípravy Zlín.

Základy školy byly položeny v roce 1925 jako tříletá Baťova škola s přísným režimem v továrně. V roce 1926 došlo k rozšíření o strojírenské obory. Čtyřletá odborná škola strojírenská byla uvedena do provozu 1933 a o čtyři roky později průmyslová škola s oborem obuvnickým, strojírenským a chemickým. Každý obor měl tři stupně: odborná škola, mistrovská a vyšší průmyslová škola. Odborné učiliště bylo otevřeno v roce 1958. Od roku 1990 se SOU stalo samostatným právním subjektem a od roku 1993 získalo status integro-

vané střední školy. 1.1.2007 došlo ke sloučení se Střední průmyslovou školou technologickou a získala tím i nový název Střední průmyslová škola polytechnická – centrum odborné přípravy Zlín.[23]

Studijní obor	Zaměření	Délka studia	Ukončení studia
Ekonomický	Management strojírenství - Ekonomika a řízení výrobních a obchodních firem	4 roky	maturitní zkouška
		4 roky	maturitní zkouška
	Zpracování usní, plastů a pryže	4 roky	maturitní zkouška
Elektrotechnický	Mechanik elektronik	4 roky	maturitní zkouška
	Elektromechanik pro stroje a zařízení	3 roky	výuční list
Zpracovatelský	Zpracovatelské technologie (plasty, pryž)	4 roky	maturitní zkouška
	Navrhování a modelování výrobků	4 roky	maturitní zkouška
Polygrafický	Reprodukční grafik pro média	4 roky	maturitní zkouška
	Knihář	3 roky	výuční list
	Tiskař na polygrafických strojích	3 roky	výuční list
	Polygrafický průmysl - nástavbové dálkové studium	3 roky	maturitní zkouška
Strojírenský	Mechanik seřizovač	4 roky	maturitní zkouška
	Obráběč kovů - soustružení	3 roky	výuční list
	Obráběč kovů - frézování	3 roky	výuční list
	Obráběč kovů - strojník	3 roky	výuční list
	Provozní technika - nástavbové denní studium	2 roky	maturitní zkouška

Tab. 7 Studijní obory SPŠP – vlastní zpracování

4.3.3 SOŠ a SOU – Masarykova škola práce v Letovicích

Dnešní Masarykova škola práce byla otevřena 23.8.1931 jako Odborná škola živnostenská, avšak historie školy sahá až do roku 1893, kdy na počátku výuky v Letovicích byla tzv. nedělní škola. V roce 1922 byla zřízena dvě odborná oddělení pro učně živností kovodělných a truhlářských. V roce 1924 se škola rozdělila na odborné školy: kovodělná, dřevodělná a oděvnícká. K 1.1.1998 vznikl splynutím SOU – MŠP a SOŠ Letovice nový právní subjekt – SOU A SOŠ Letovice – Masarykova škola práce.[24]

Studijní obor	Délka studia	Ukončení studia
Stavebnictví	4 roky	maturitní zkouška

Pozemní stavitelství	4 roky	maturitní zkouška
Obchodně podnikatelská činnost	4 roky	maturitní zkouška
Truhlář / ka	3 roky	výuční list
Zedník	3 roky	výuční list
Prodavač / ka se zaměřením pro smíšené zboží	3 roky	výuční list
Podnikání - nástavbové studium	3 roky	maturitní zkouška

Tab. 8. Studijní obory MŠP – vlastní zpracování

Dotazníky jak studentům, tak i učitelům byly předloženy v období duben – květen 2008.

Střední škola – Centrum odborné přípravy technické Kroměříž (COPT)

Dotazník byl předložen dvěma třídám studentů, z nichž se jednalo o jednu třídu učebního oboru s výučním listem (opravář zemědělských strojů) a o jednu třídu s učebním oborem s maturitou (autotronik). Celkem vyplnilo dotazník 41 studentů, nutno podotknout že všichni chlapci, jelikož se jedná o technické obory se zaměřením na opravu automobilů a zemědělských strojů.

Pro jednodušší orientaci jsme si jednotlivé třídy označily následovně: 1A, 1B

Střední průmyslová škola polytechnická – centrum odborné přípravy Zlín (SPŠP)

Dotazník byl předložen dvěma třídám studentů, z nichž se jednalo o jednu třídu učebního oboru s výučním listem (knihař) a o jednu třídu s učebním oborem s maturitou (reprodukční grafik pro média). Celkem vyplnilo dotazník 56 studentů, z toho 38 dívek a 18 chlapců.

Pro jednodušší orientaci jsme si jednotlivé třídy označily následovně: 1C, 1D

SOŠ a SOU – Masarykova škola práce v Letovicích (MŠP)

Dotazník byl předložen třem třídám studentů, z nichž se jednalo o jednu třídu učebního oboru s výučním listem (truhlář) a o dvě třídy s učebním oborem s maturitou (pozemní stavitelství a obchodně podnikatelská činnost). Celkem vyplnilo dotazník 60 studentů, z toho 23 dívek a 37 chlapců.

Pro jednodušší orientaci jsme si jednotlivé třídy označily následovně: 1E, 1F, 1G

4.4 VYHODNOCENÍ DOTAZNÍKU

4.4.1 Strukturovanost meziosobních vztahů ve školní třídě

Negativní vlastností sociometricko-ratingového dotazníku je, že na rozdíl od Morenovské sociometrie nevyjadřuje přímo formou diagramu strukturu vztahu a musíme ji tedy vysuzovat ze vzájemného posouzení.

Strukturovanost vztahů ve školních třídách jsme zjišťovali na základě žáky vypracovaných dotazníků SO-RA-D. U každého žáka jsme vypočítali index obliby a následně jsme žáky seřadili do sloupce dle pořadí. To samé jsme udělali u indexu vlivu.

COPT Kroměříž

Na střední škole v Kroměříži dotazník vyplnilo celkem 41 studentů ve dvou třídách. V první třídě 1A vyplnilo dotazník 23 studentů a žebříčků s indexem obliby je celkem 18, a to proto, že se indexy obliby některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 16.

Ve druhé třídě 1B dotazník vyplnilo 18 studentů a žebříčků s indexem obliby je celkem 16, a to proto, že se indexy obliby některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 12.

SPŠP Zlín

Na střední škole ve Zlíně dotazník vyplnilo celkem 56 studentů ve dvou třídách. V první třídě 1C vyplnilo dotazník 28 studentů a žebříčků s indexem obliby je celkem 20, a to proto, že se indexy obliby některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 16.

Ve druhé třídě 1D dotazník vyplnilo 28 studentů a žebříčků s indexem obliby je celkem 17, a to proto, že se indexy obliby některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 22.

MŠP Letovice

Na střední škole v Letovicích dotazník vyplnilo celkem 60 studentů ve třech třídách. V první třídě 1E vyplnilo dotazník 17 studentů a žebříčků s indexem oblíbenosti je celkem 13, a to proto, že se indexy oblíbenosti některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 16.

Ve druhé třídě 1F dotazník vyplnilo 16 studentů a žebříčků s indexem oblíbenosti je celkem 10, a to proto, že se indexy oblíbenosti některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 11.

Ve druhé třídě 1G dotazník vyplnilo 26 studentů a žebříčků s indexem oblíbenosti je celkem 18, a to proto, že se indexy oblíbenosti některých studentů shodovaly a studenti zaujali stejné pozice v pořadí. Stejná situace nastala i u pořadí s indexy vlivu, kde žebříčků je celkem 23.

Celkem vyplnilo dotazník **157 studentů**. Pozic v pořadí oblíbenosti bylo vytvořeno **114** a v pořadí vlivu o čtyři méně, což je **110** pozic. Na stejné pozici jak v pořadí oblíbenosti, tak v pořadí vlivu se z celkového počtu studentů neumístil ani jeden student, což by mohlo znamenat, že meziosobní vztahy u studentů zkoumaných tříd jsou strukturovány.

4.4.2 Vzájemný vztah mezi školním výkonem a charakterovými vlastnostmi v souvislosti s oblíbeností (či neoblíbeností) žáků ve struktuře školní třídy

Sledovali jsme, jak významnou roli má školní výkon ve vztahu k postavení žáků ve struktuře pozic – v našem případě ve školní třídě – a zda je stejně důležitým kritériem při hodnocení oblíbenosti jako charakterové vlastnosti.

Na základě studenty vypracovaných dotazníků SO-RA-D jsme u každého studenta vypočítali index oblíbenosti a každému jsme přiřadili pořadí dle oblíbenosti. Poté jsme pomocí trsově analýzy rozdělili třídy na třetiny, z čehož nás nejvíce zajímali žáci, kteří se v pořadí umístili na vysoké a nízké pozici, kde vysoká pozice – první třetina žáků, nízká pozice – poslední třetina žáků. Dále jsme u žáků s vysokou a nízkou pozicí sledovali ústní hodnocení – zdůvodnění sympatií – udělené jejich spolužáky.

4.4.2.1 COPT Kroměříž

Třída 1A

Na vysoké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 6 chlapců) s indexem oblíbenosti 1,65 - 2,00. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně v 19,7%, zatímco školní výkon ve 2,3%.

Na nízké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 6 chlapců) s indexem oblíbenosti 2,38 - 3,59. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti ve 43,2% a školní výkon podle žáků na COPT v Kroměříži nehraje žádnou roli.

Třída 1B

Na vysoké pozici se umístilo 5 žáků (z toho 5 chlapců) s indexem oblíbenosti 1,41 - 2,09. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně ve 23,9%, zatímco školní výkon v 5,3%.

Na nízké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 6 chlapců) s indexem oblíbenosti 2,68 - 3,41. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti ve 46,2% a školní výkon podle žáků na COPT v Kroměříži nehraje žádnou roli.

Celkové vyhodnocení COPT Kroměříž

Na vysoké pozici se umístilo 11 žáků (z toho 11 chlapců) s indexem oblíbenosti 1,41 - 2,09. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně v průměru ve 21,8%, zatímco školní výkon procentuálně v průměru ve 3,8%.

Na nízké pozici se umístilo 12 žáků (z toho 12 chlapců) s indexem oblíbenosti 2,38 - 3,59. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti procentuálně v průměru ve 44,7% a školní výkon podle žáků na COPT v Kroměříži nehraje žádnou roli.

4.4.2.2 SPŠP Zlín

Třída 1C

Na vysoké pozici se umístilo 7 žáků (z toho 5 dívek a 2 chlapci) s indexem oblíbenosti 1,67 - 2,15. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně ve 20,7%, zatímco školní výkon ve 3,3%.

Na nízké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 4 chlapci a 2 dívky) s indexem oblíbenosti 2,56 - 3,11. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti ve 38,2% a školní výkon podle žáků na SPŠP ve Zlíně nehraje žádnou roli.

Třída 1D

Na vysoké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 5 dívek a 1 chlapec) s indexem oblíbenosti 1,96 - 2,26. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně ve 17,2%, zatímco školní výkon ve 4,1%.

Na nízké pozici se umístilo 5 žáků (z toho 4 chlapci a 1 dívka) s indexem oblíbenosti 2,59 - 3,22. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti ve 46,2% a školní výkon podle žáků na SPŠP ve Zlíně nehraje žádnou roli.

Celkové hodnocení SPŠP Zlín

Na vysoké pozici se celkem umístilo 13 žáků (z toho 10 dívek a 3 chlapci) s indexem oblíbenosti 1,67 - 2,26. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně v průměru ve 18,9%, zatímco školní výkon procentuálně v průměru ve 3,7%.

Na nízké pozici se celkem umístilo 11 žáků (z toho 8 chlapců a 3 dívky) s indexem oblíbenosti 2,56 - 3,22. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti procentuálně v průměru ve 42,2% a školní výkon podle žáků na SPŠP ve Zlíně nehraje žádnou roli.

4.4.2.3 MŠP Letovice

Třída 1E

Na vysoké pozici se umístilo 4 žáků (z toho 4 dívky) s indexem oblíbenosti 1,13 - 1,44. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně ve 29,1%, zatímco školní výkon ve 3,3%.

Na nízké pozici se umístilo 5 žáků (z toho 5 dívek) s indexem oblíbenosti 2,25 -2,88. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti ve 31,2% a školní výkon podle žáků na MŠP v Letovicích nehraje žádnou roli.

Třída 1F

Na vysoké pozici se umístilo 4 žáků (z toho 4 dívky) s indexem oblíbenosti 1,47 - 1,93. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně kolem 28,7%, zatímco školní výkon kolem 3,1%.

Na nízké pozici se umístilo 3 žáků (z toho 3 dívky) s indexem oblíbenosti 2,27 -2,87. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti kolem 24,2% a školní výkon podle žáků na MŠP v Letovicích nehraje žádnou roli.

Třída 1G

Na vysoké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 6 chlapců) s indexem oblíbenosti 1,44 - 2,04. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost dítěte procentuálně ve 32,7%, zatímco školní výkon ve 4,3%.

Na nízké pozici se umístilo 6 žáků (z toho 6 chlapců) s indexem oblíbenosti 2,60 -3,40. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti ve 34,2% a školní výkon podle žáků na MŠP v Letovicích nehraje žádnou roli.

Celkové hodnocení MŠP Letovice

Na vysoké pozici se celkem umístilo 14 žáků (z toho 6 chlapců a 8 dívek) s indexem oblíbenosti 1,13 - 2,04. Z ústního hodnocení spolužáků vyplynulo, že dobrý charakter ovlivňuje oblíbenost

dítěte procentuálně v průměru ve 30,2%, zatímco školní výkon procentuálně v průměru v 3,6%.

Na nízké pozici se celkem umístilo 14 žáků (z toho 6 chlapců a 8 dívek) s indexem oblíbenosti 2,25 - 3,40. Negativní charakterové vlastnosti ovlivňují postavení žáka ve třídě na základě oblíbenosti procentuálně v průměru ve 29,9 % a školní výkon podle žáků na MŠP v Letovicích nehraje žádnou roli.

Pro lepší názornost byly výsledky všech 7 zkoumaných tříd uspořádány do následující tabulky a vypočítány celkové průměrné hodnoty všech zkoumaných veličin:

Třída		1A	1B	1C	1D	1E	1F	1G	Ø	
Vysoká pozice	Index oblíbenosti	min	1,65	1,41	1,67	1,96	1,13	1,47	1,44	1,53
		max	2	2,09	2,15	2,26	1,44	1,93	2,04	1,99
	Oblíbenost žáka	[%]	19,7	23,9	20,7	17,2	29,1	28,7	32,7	24,6
	Školní výkon	[%]	2,3	5,3	3,3	4,1	3,3	3,1	4,3	3,7
	Počet žáků		6	5	7	6	4	4	6	5,4
Nízká pozice	Index oblíbenosti	min	2,38	2,68	2,56	2,59	2,25	2,27	2,6	2,48
		max	3,59	3,41	3,11	3,22	2,88	2,87	3,4	3,13
	Oblíbenost žáka	[%]	43,2	23,9	20,7	17,2	31,2	24,2	34,2	27,8
	Školní výkon	[%]	0	0	0	0	0	0	0	0
	Počet žáků		6	6	6	5	5	3	6	5,3

Tab. 9. Závislost školního výkonu na oblíbenosti a vlivu – vlastní zpracování

Příklady odpovědí žáků:

1. Pozitivní charakterové vlastnosti

- nejlepší kamarád/ka
- je přátelský/á

- je kamarádský/á
- je vtipálek
- má na všechno odpověď
- nezkazí žádnou srandu
- pohodový/á
- dost se spolu bavíme
- bydlíme spolu na internátu
- je hodný/á
- máme stejné zájmy
- sympatický/á
- spolehlivý/á
- poradí v nesnázích

2. Negativní charakterové vlastnosti

- je nekomunikativní
- provokuje
- je nespolečenský/á
- je nekolektivní
- pomlouvá

- je neupřímný/á
- je namyšlený/á
- je neupřímný/á
- je nespolehlivý/á
- je rozmazlený/á
- nerozumíme si spolu
- má hloupé připomínky

Příklady výpovědí vztahující se ke školnímu výkonu

1. Pozitivní hodnocení

- je dost chytrý/á
- je důsledný/á
- je spolehlivý/á
- je chápavý/á

2. Negativní hodnocení

- není pečlivý/á
- nepřipravuje se
- nekoncentruje se
- je hloupý/á

Ve všech sedmi dotazovaných třídách se na vysokých pozicích umístili žáci, kteří jsou oblíbeni svými spolužáky převážně díky dobrému charakteru.

Hypotéza, že školní výkon má stejný vliv na to „být oblíbený svými spolužáky“ jako charakterové vlastnosti, se nepotvrdila.

4.4.3 Žáci s lepší úrovní výkonu – pozice ve struktuře školní třídy

V této kapitole jsme sledovali, zda žáci, kteří mají vyšší úroveň výkonu, tzn. lepší známky, jsou podle spolužáků oblíbenější a vlivnější než jejich spolužáci s horšími známkami.

„Nelze zjednodušeně usuzovat např. ze školní úspěšnosti žáka, z jeho známek na to, že bude mezi spolužáky zaujímat ve vlivu a oblibě stejnou pozici. Čím je třída starší a vyspělejší, tím méně platí – i když ovšem známky nejsou pro pozici mezi spolužáky zanedbatelné“ [4]

Při vyhodnocování výsledků jsme použili sociometricko-ratingový dotazník a dotazník pro učitele, kde nám vyplňovali známky jednotlivých žáků ze dvou předmětů – český jazyk a matematika.

Děti vypracovaný dotazník SO-RA-D a učitelé vyplněný dotazník jsme zpracovali za pomoci tabulkového procesoru MS Excel, kde jsme vzestupně do sloupců seřadili všechny žáky podle indexů obliby a vlivu a průměrného výkonu (průměrná známky z českého jazyka a matematiky). Z těchto údajů jsme pomocí MS Excel vypočítali vzájemné korelace.

Korelace je vzájemný vztah mezi znaky či veličinami. Korelační koeficient může nabývat hodnot od -1 až po +1.

Hodnota korelačního koeficientu -1 značí zcela nepřímou závislost, tedy čím více se zvětší hodnoty v první skupině znaků, tím více se zmenší hodnoty v druhé skupině znaků, např. vztah mezi uplynulým a zbývajícím časem. Hodnota korelačního koeficientu +1 značí zcela přímou závislost, např. vztah mezi rychlostí bicyklu a frekvencí otáček kola bicyklu. Pokud je korelační koeficient roven 0, pak mezi znaky není žádná statisticky zjištělá závislost.[25]

- Korelace: *obliba – známka z českého jazyka:*

- 0,0628

- Korelace: oblība – známka z matematiky: **0,0671**
- Korelace: vliv – známka z českého jazyka: **0,0058**
- Korelace: vliv – známka z matematiky: **0,0258**
- Korelace: oblība – vliv: **0,9170**
- Korelace: známka z českého jazyka – známka z matematiky: **0,4957**

Pro názornost byly všechny koeficienty uspořádány do následující tabulky:

Koeficient korelace	1A	1B	1C	1D	1E	1F	1G	Ø
oblība / vliv	0,8565	0,8338	0,9945	0,9309	0,9309	0,9159	0,9563	0,9170
ČJ / MA	0,5760	0,7913	0,7869	0,0602	0,4295	0,2895	0,5364	0,4957
oblība / ČJ	0,2994	0,0081	0,0758	0,1735	-0,4005	0,0960	-0,4998	-0,0628
oblība / MA	-0,1255	0,0237	0,1786	0,0837	0,0743	0,1527	0,0824	0,0671
vliv / ČJ	0,1180	0,1465	0,1143	0,4213	-0,2423	0,0014	-0,5182	0,0059
vliv / MA	-0,3155	-0,1102	0,2147	0,0710	-0,0146	0,2589	0,0760	0,0258

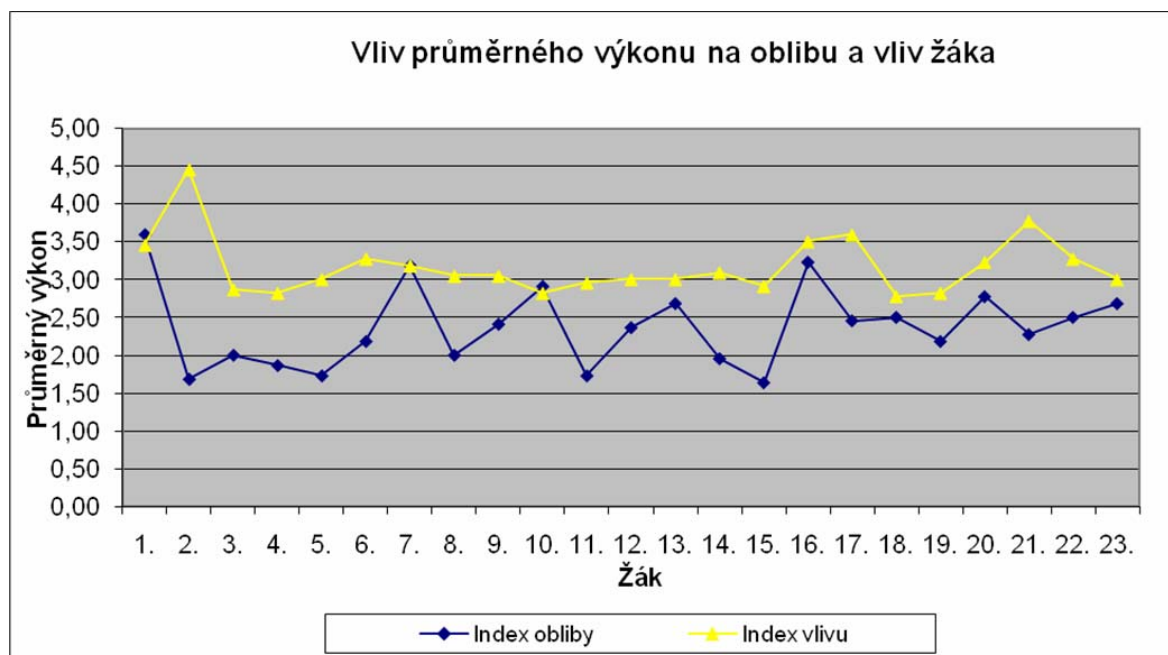
Tab. 10 Přehled vzájemných koeficientů korelace – vlastní zpracování

Ze získaných údajů můžeme vidět, že nejvíce koreluje vztah *oblība – vliv* a *známka z ČJ – známka z matematiky*, zatímco *oblība* a *vliv* se *známkami* koreluje o něco méně. Fakt, že *známky* nejsou rozhodujícím faktorem při postavení žáků ve struktuře pozic, nám dokazuje i graf vytvořený opět pomocí procesoru MS Excel.

1. COPT v Kroměříži – třída 1A

Žák	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Index oblība	3,59	1,68	2,00	1,86	1,73	2,18	3,18	2,00	2,41	2,91	1,73	2,36
Průměrná známka	3	2,5	2,5	3	2	3	2,5	3,5	2,5	3	3	3
Index vlivu	3,45	4,45	2,86	2,82	3,00	3,27	3,18	3,05	3,05	2,82	2,95	3,00
Žák	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	
Index oblība	2,68	1,95	1,64	3,23	2,45	2,50	2,18	2,77	2,27	2,50	2,68	
Průměrná známka	3	4	2,5	2,5	2	1,5	4	3	3	3	3	
Index vlivu	3,00	3,09	2,91	3,50	3,59	2,77	2,82	3,23	3,77	3,27	3,00	

Tab. 11. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 1. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

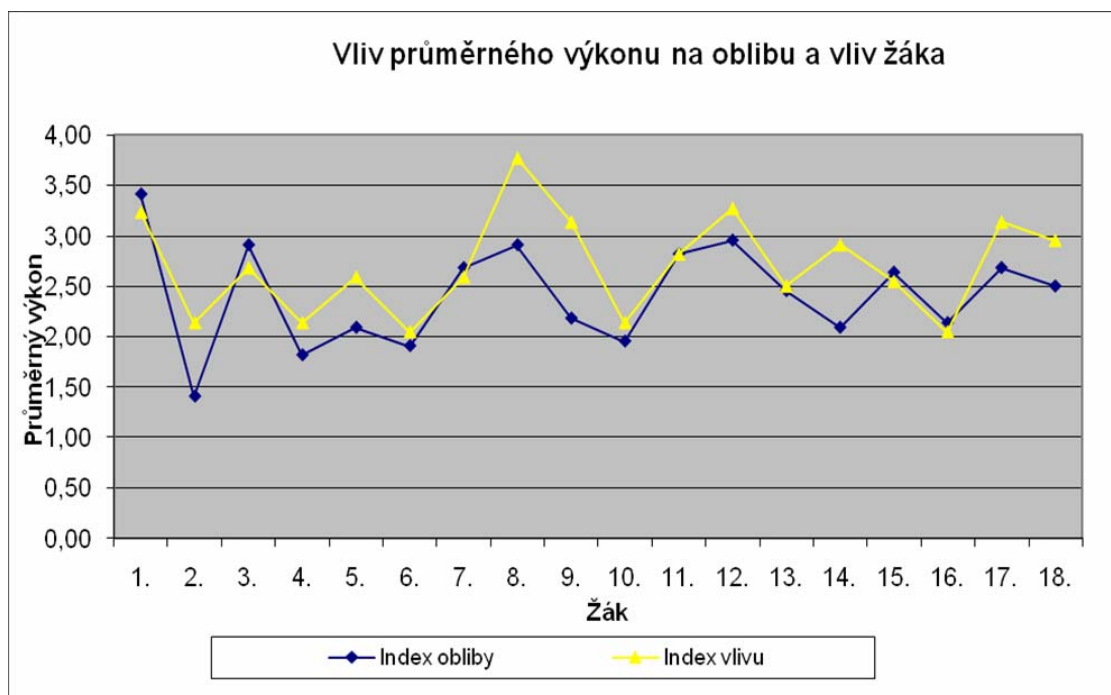
Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „4“ s průměrným výkonem 3 má index obliby 1,86 a žák „17“, který má průměrný výkon 2 má index obliby 2,45. To znamená, že i když má žák „17“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „4“.

U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „17“ je méně vlivný (má index vlivu 3,59) než žák „4“, který má průměrný výkon 3,0 a index vlivu 2,82.

2. COPT v Kroměříži – třída 1B

1B	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Index obliby	3,41	1,41	2,91	1,82	2,09	1,91	2,68	2,91	2,18
Průměrná známka	2,5	4	4	2	3	4	4	4	1,5
Index vlivu	3,24	2,14	2,68	2,14	2,59	2,05	2,59	3,77	3,14
1B	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
Index obliby	1,95	2,82	2,95	2,45	2,09	2,64	2,14	2,68	2,50
Průměrná známka	3	2,5	2,5	3	2,5	2	3	3	3
Index vlivu	2,14	2,82	3,27	2,50	2,91	2,55	2,05	3,14	2,95

Tab. 12. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 2. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „2“ s průměrným výkonem 4 má index obliby 1,41 a žák „15“, který má průměrný výkon 2 má index obliby 2,09. To znamená, že i když má žák „15“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „2“.

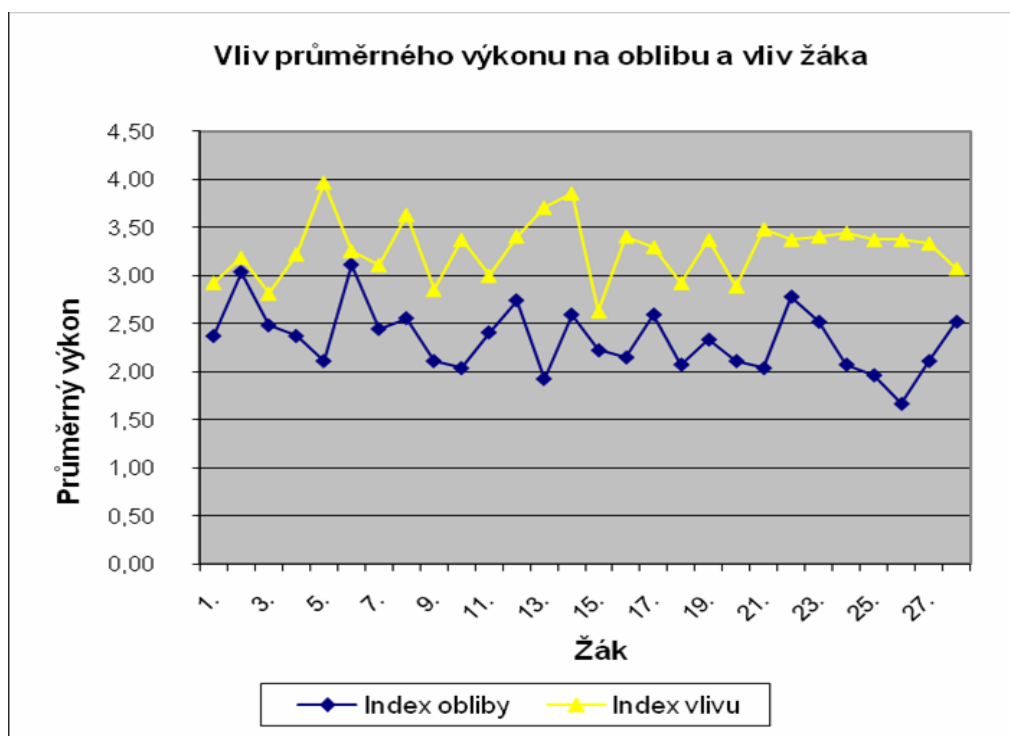
U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „15“ je méně vlivný (má index vlivu 2,55) než žák „2“, který má průměrný výkon 4 a index vlivu 2,14.

3. SPŠP ve Zlíně – třída 1C

1C	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Index obliby	2,37	3,04	2,48	2,37	2,11	3,11	2,44
Index vlivu	2,93	3,19	2,81	3,22	3,96	3,26	3,11
Průměrná známka	2,5	1,5	2,5	2,5	3	4	3,5
1C	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Index obliby	2,56	2,11	2,04	2,41	2,74	1,93	2,59
Index vlivu	3,63	2,85	3,37	3,00	3,41	3,70	3,85

Průměrná známka	3,5	2	3	3,5	2	1,5	3
1C	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Index oblíbenosti	2,22	2,15	2,59	2,07	2,33	2,11	2,04
Index vlivu	2,63	3,41	3,30	2,93	3,37	2,89	3,48
Průměrná známka	3,5	2,5	1,5	3	2,5	3,5	3,5
1C	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
Index oblíbenosti	2,78	2,52	2,07	1,96	1,67	2,11	2,52
Index vlivu	3,37	3,41	3,44	3,37	3,37	3,33	3,07
Průměrná známka	4,5	3	3	4	2	3,5	3,5

Tab. 13. Vliv průměrného výkonu na oblíbenost a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 3. Vliv průměrného výkonu na oblíbenost a vliv žáka – vlastní zpracování

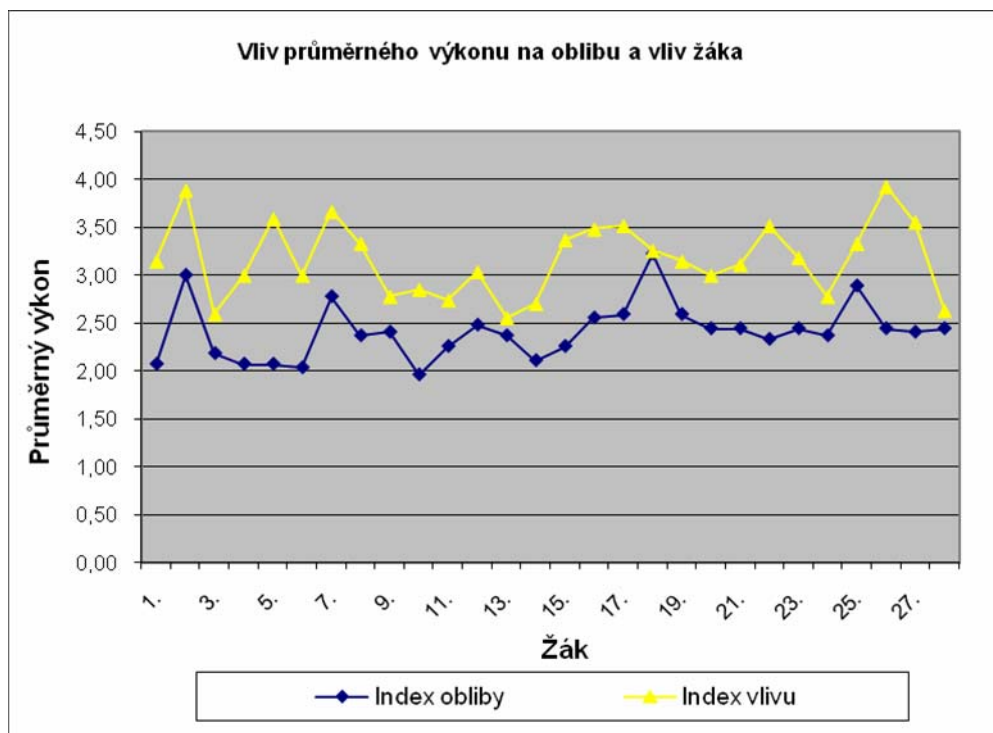
Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „22“ s průměrným výkonem 4,5 má index oblíbenosti 2,78 a žák „2“, který má průměrný výkon 1,5 má index oblíbenosti 3,04. To znamená, že i když má žák „2“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „22“.

U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „2“ s průměrným výkonem 1,5 je méně vlivný (má index vlivu 3,37) než žák „2“, který má průměrný výkon 4,5 a index vlivu 3,19.

4. SPŠP ve Zlíně – třída 1D

1D	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Index obluby	2,07	3,00	2,19	2,07	2,07	2,04	2,78
Průměrná známka	2	2	3,5	3,5	3,5	4	3
Index vlivu	3,15	3,89	2,59	3,00	3,59	3,00	3,67
1D	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
Index obluby	2,37	2,41	1,96	2,26	2,48	2,37	2,11
Průměrná známka	3	3	2,5	1,5	1	2	3
Index vlivu	3,33	2,78	2,85	2,74	3,04	2,56	2,70
1D	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Index obluby	2,26	2,56	2,59	3,22	2,59	2,44	2,44
Průměrná známka	3	2,5	4	2,5	3	2,5	2
Index vlivu	3,37	3,48	3,52	3,26	3,15	3,00	3,11
1D	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
Index obluby	2,33	2,44	2,37	2,89	2,44	2,41	2,44
Průměrná známka	3	2,5	2	1,5	2,5	3	3
Index vlivu	3,52	3,19	2,78	3,33	3,93	3,56	2,63

Tab. 14. Vliv průměrného výkonu na oblubu a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 4. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „6“ s průměrným výkonem 4, má index obliby 2,04 a žák „12“, který má průměrný výkon 1 má index obliby 2,48. To znamená, že i když má žák „12“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „6“.

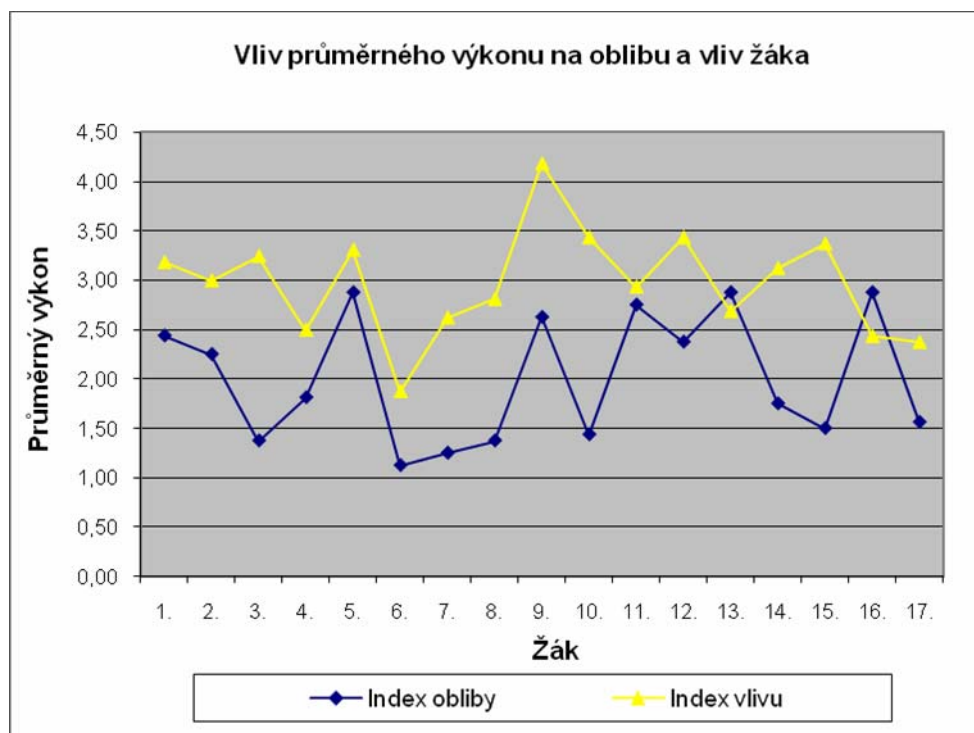
U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „12“ s průměrným výkonem 1 je méně vlivný (má index vlivu 3,04) než žák „6“, který má průměrný výkon 4, a index vlivu 3,00.

5. MŠP v Letovicích – třída 1E

1E	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Index obliby	2,44	2,25	1,38	1,81	2,88	1,13	1,25	1,38	2,63
Průměrná známka	4	3,5	1,5	3,5	3,5	3,5	4,5	3	4,5
Index vlivu	3,19	3,00	3,25	2,50	3,31	1,88	2,63	2,81	4,19
1E	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	
Index obliby	1,44	2,75	2,38	2,88	1,75	1,50	2,88	1,56	
Průměrná známka	2,5	1,5	4	3	3	3	1	3,5	

Index vlivu	3,44	2,94	3,44	2,69	3,13	3,38	2,44	2,38
--------------------	------	------	------	------	------	------	------	------

Tab. 15. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 5. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

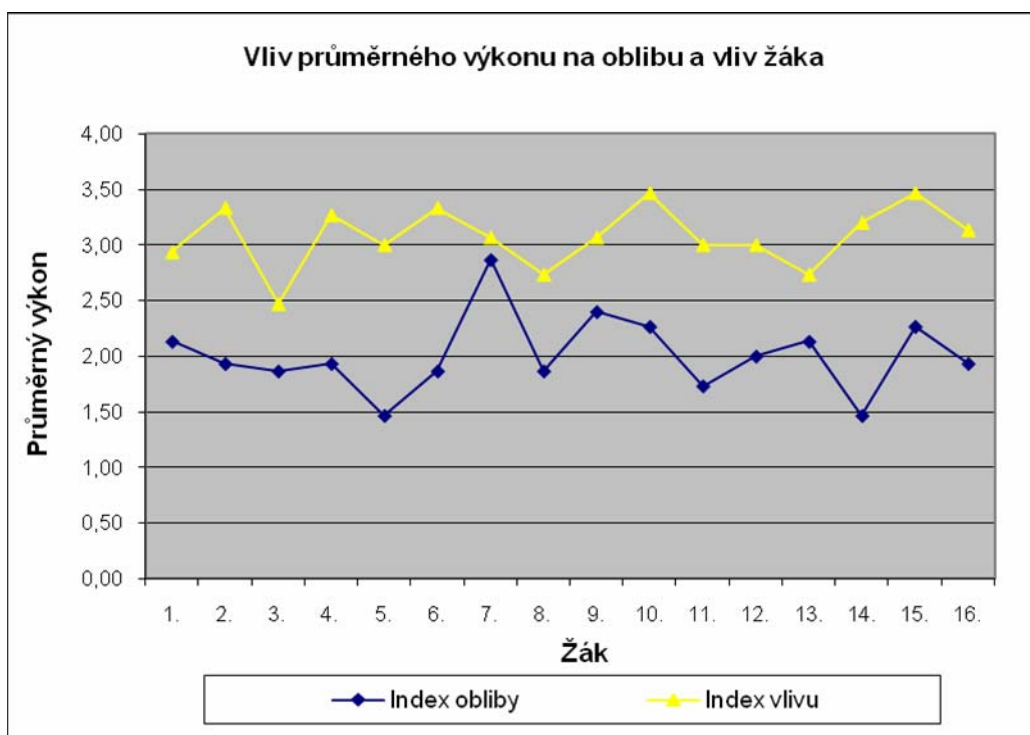
Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „6“ s průměrným výkonem 3,5, má index oblíbenosti 1,13 a žák „16“, který má průměrný výkon 1 má index oblíbenosti 2,88. To znamená, že i když má žák „16“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „6“.

U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „16“ s průměrným výkonem 1 je méně vlivný (má index vlivu 2,44) než žák „6“, který má průměrný výkon 3,5, a index vlivu 1,88.

6. MŠP v Letovicích – třída 1F

1F	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Index oblíby	2,13	1,93	1,87	1,93	1,47	1,87	2,87	1,87
Průměrná známka	2	3,5	1,5	2	2,5	3	2,5	4
Index vlivu	2,93	3,33	2,47	3,27	3,00	3,33	3,07	2,73
1F	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Index oblíby	2,40	2,27	1,73	2,00	2,13	1,47	2,27	1,93
Průměrná známka	3	2,5	3,5	3,5	3,5	2	3,5	3,5
Index vlivu	3,07	3,47	3,00	3,00	2,73	3,20	3,47	3,13

Tab. 16. Vliv průměrného výkonu na oblíbu a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 6. Vliv průměrného výkonu na oblíbu a vliv žáka – vlastní zpracování

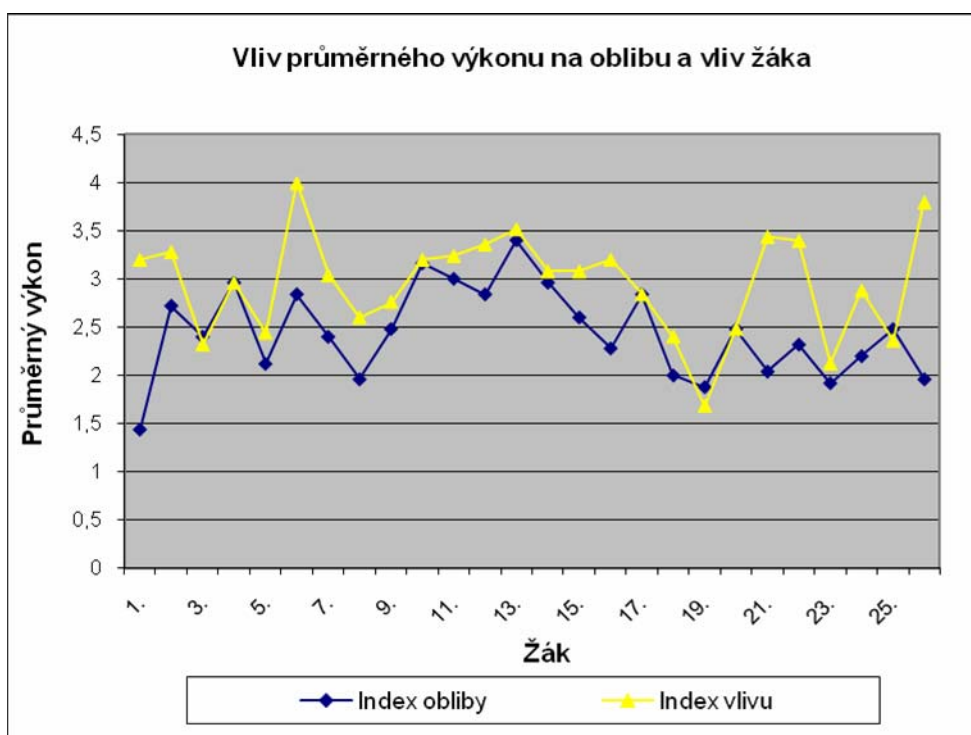
Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „8“ s průměrným výkonem 4, má index oblíby 1,87 a žák „6“, který má průměrný výkon 3, má index oblíby také 1,87. To znamená, že i když má žák „6“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „8“.

U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „6“ s průměrným výkonem 3 je méně vlivný (má index vlivu 3,33) než žák „8“, který má průměrný výkon 4 a index vlivu 2,73.

7. MŠP v Letovicích – třída 1G

1G	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Index oblíbenosti	1,44	2,72	2,4	2,96	2,12	2,84	2,4	1,96	2,48	3,16	3	2,84	3,4
Průměrná známka	2,5	1,5	3	2,5	3	3,5	2	3	2	3,5	3	1,5	2,5
Index vlivu	3,2	3,28	2,32	2,96	2,44	4	3,04	2,6	2,76	3,2	3,24	3,36	3,52
1G	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
Index oblíbenosti	2,96	2,6	2,28	2,84	2	1,88	2,48	2,04	2,32	1,92	2,2	2,48	1,96
Průměrná známka	1	2	1,5	2	3	1,5	4	3,5	3,5	2,5	2,5	3	3,5
Index vlivu	3,08	3,08	3,2	2,84	2,4	1,68	2,48	3,44	3,4	2,12	2,88	2,36	3,8

Tab. 17. Vliv průměrného výkonu na oblíbenost a vliv žáka – vlastní zpracování

Graf 7. Vliv průměrného výkonu na oblíbenost a vliv žáka – vlastní zpracování

Z grafu a tabulky můžeme vyčíst, že školní výkon (v našem případě známky) nemá skutečně rozhodující vliv na postavení žáka ve třídě. Dokazuje nám to příklad podle grafu, kdy žák „20“ s průměrným výkonem 4, má index oblíbenosti 2,48 a žák „14“, který má průměrný výkon 1, má index oblíbenosti 2,96. To znamená, že i když má žák „14“ lepší průměrný výkon, tak přesto není svými spolužáky natolik oblíbený jako žák „20“.

U hodnocení vlivu je situace obdobná. Podle grafu lze opět vyčíst, že například žák „14“ s průměrným výkonem 1 je méně vlivný (má index vlivu 3,08) než žák „20“, který má průměrný výkon 4 a index vlivu 2,48.

Jak je patrné z předcházejících grafů a tabulek, tak ani oblíbenost, ani vliv ve struktuře pozic ve třídě není závislý na školním výkonu. Předpoklad, že žáci s lepší úrovní výkonu budou zaujímat vyšší pozice ve struktuře školní třídy byl tedy vyvrácen a použitou metodou výzkumu nepotvrzen.

4.4.4 Odlišnosti mezi pohlavími u dětí středního školního věku

V této kapitole jsme se soustředili na rozdíly mezi chlapci a dívkami v souvislosti se vztahem školní úspěšnosti, oblíbenosti a vlivu.

Při vyhodnocování výsledků jsme postupovali jako v předchozí kapitole. Použili jsme studenty a učitele vyplněné dotazníky a za pomoci tabulkového procesoru MS Excel jsme vzestupně do sloupců seřadili indexy oblíbenosti, indexy vlivu a průměrný výkon z předmětů matematika a český jazyk. Dále jsme pomocí procesoru MS Excel vytvořili grafy zvlášť pro dívky a zvlášť pro chlapce, na základě kterých jsme porovnávali rozdíly mezi pohlavími z hlediska školního výkonu, oblíbenosti a vlivu.

1. COPT v Kroměříži – třída 1A, 1B

Jelikož dotazníky byly vyplněny pouze chlapci, nemohla být použita vztahová analýza vzhledem k pohlaví k oblíbenosti a vlivu ve struktuře pozic třídy.

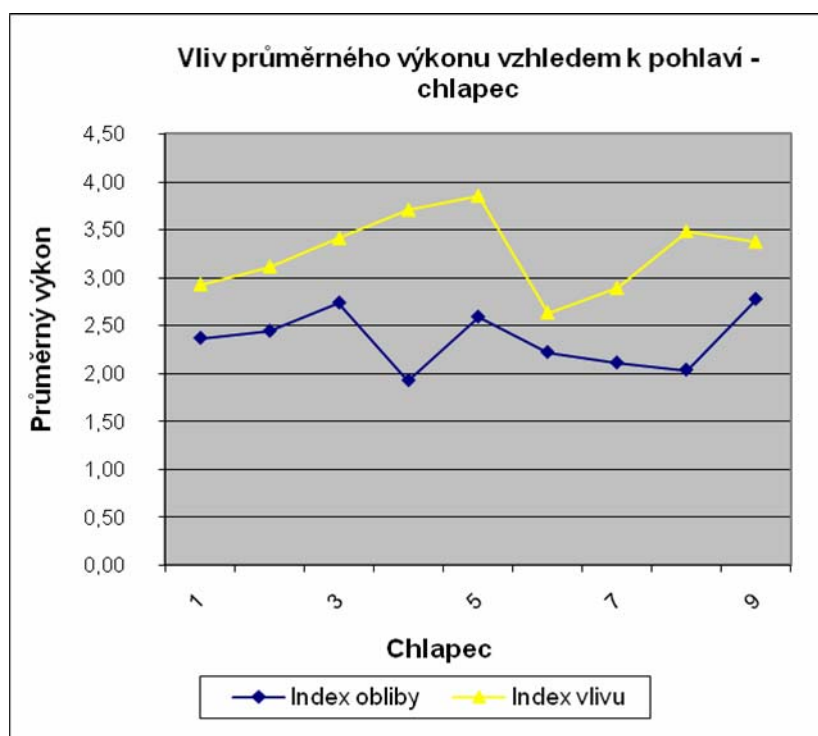
2. SPŠP ve Zlíně

Třída 1C – ve třídě je pro analýzu vyhodnoceno 19 dívek a 9 chlapců.

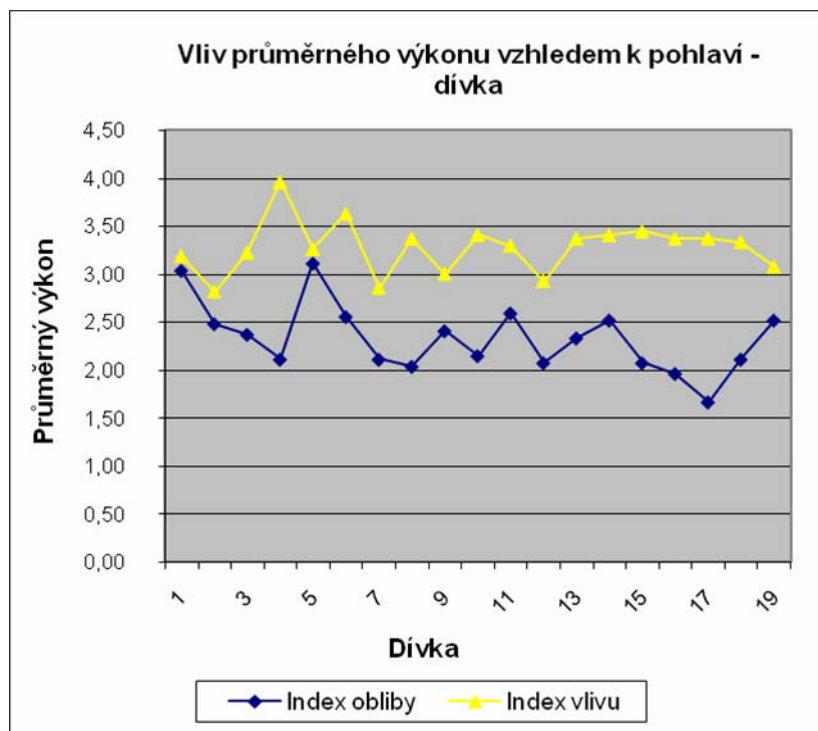
Z níže uvedených grafů je patrné, že rozdíly mezi chlapci a dívkami nejsou nijak významné a můžeme říct, že se sobě spíše podobají.

U dívek se graf výkonu pohybuje v rozmezí od 1,5 – 4,0, graf oblíbenosti od 1,67 – 3,11 a graf vlivu od 2,81 – 3,96.

U chlapců jsou hodnoty obdobné: graf výkonu se pohybuje od hodnoty 1,5 – 4,5, graf oblíbenosti od 1,93 – 2,78 a graf vlivu od 2,63 – 3,85.

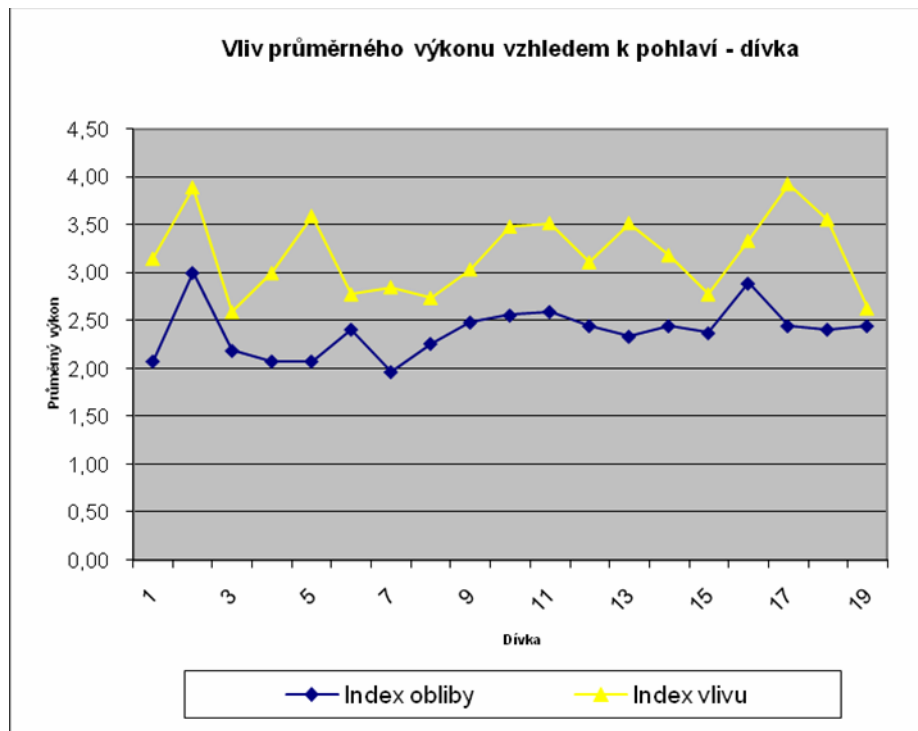

Graf 8 . Vliv průměrného výkonu vzhledem k pohlaví
vlastní zpracování

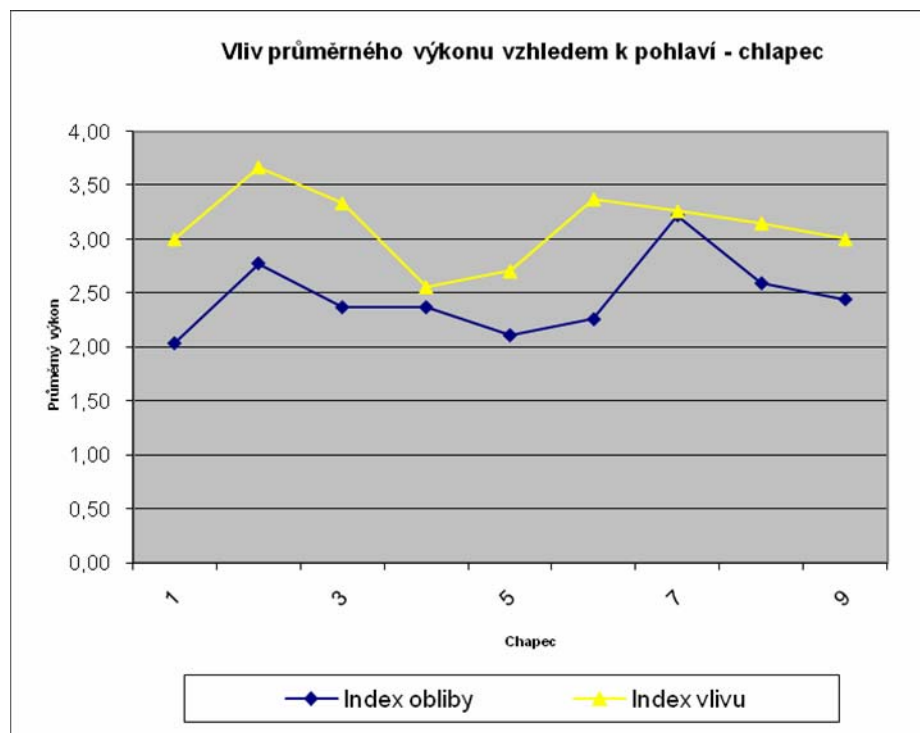

Graf 9 . Vliv průměrného výkonu vzhledem k pohlaví
vlastní zpracování

Třída 1D – ve třídě je pro analýzu vyhodnoceno 19 dívek a 9 chlapců.

*Graf 10 . Vliv průměrného výkonu vzhledem k pohlaví
vlastní zpracování*

*Graf 11 . Vliv průměrného výkonu vzhledem k pohlaví
vlastní zpracování*

Z výše uvedených grafů je patrné, že rozdíly mezi chlapci a dívkami nejsou nijak významné a můžeme říct, že se sobě spíše podobají.

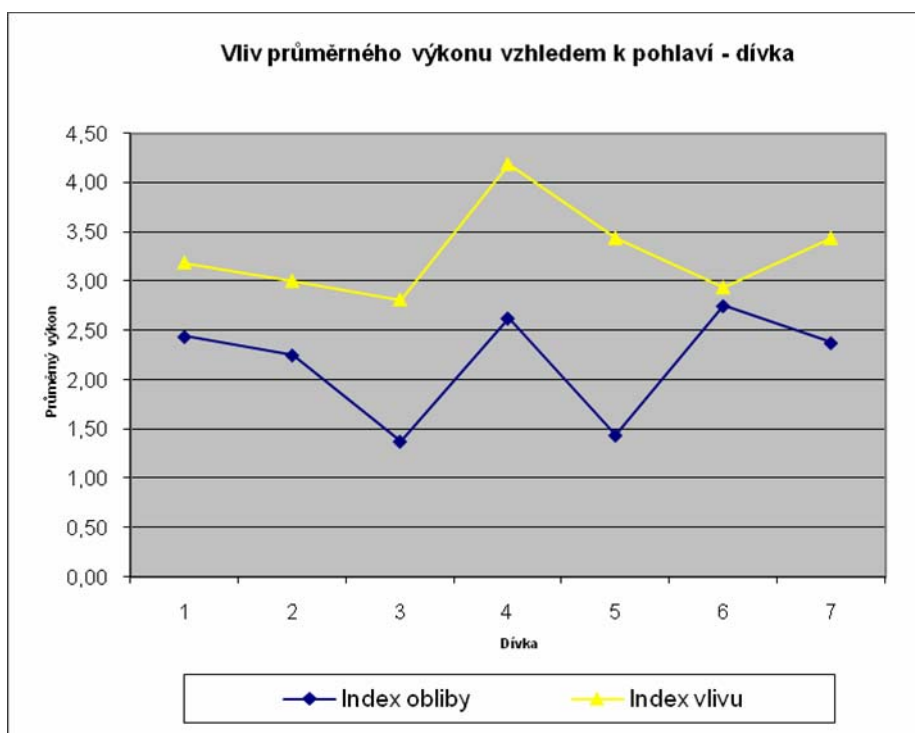
U dívek se graf výkonu pohybuje v rozmezí od 1,0 – 4,0, graf oblíbenosti od 1,96 – 3,00 a graf vlivu od 2,63 – 3,93.

U chlapců jsou hodnoty obdobné: graf výkonu se pohybuje od hodnoty 2,0 – 4,0, graf oblíbenosti od 2,04 – 3,22 a graf vlivu od 2,56 – 3,67.

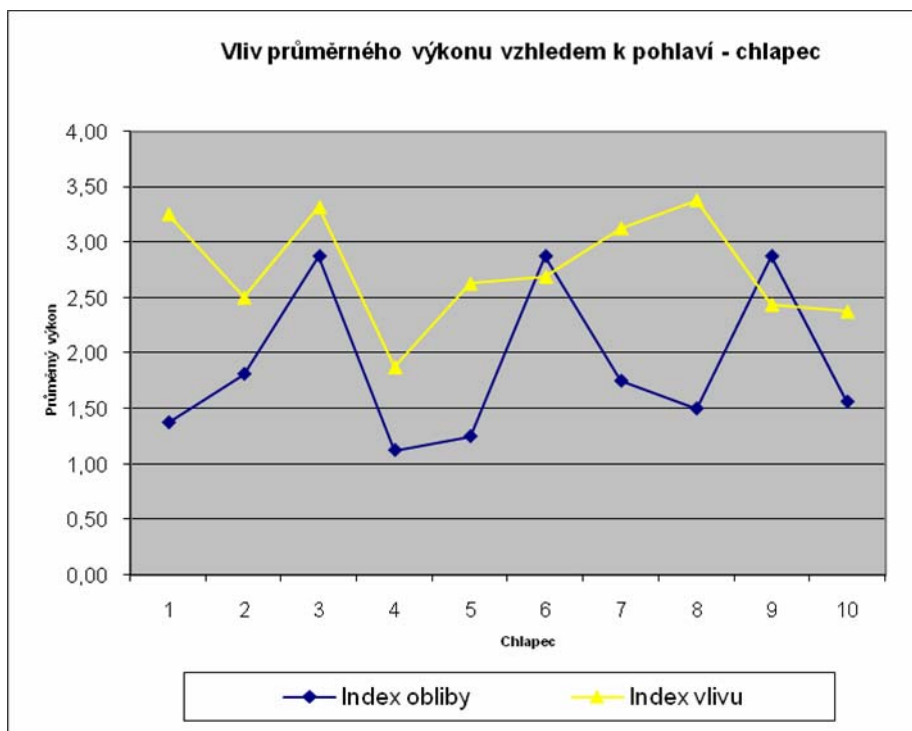
3. MŠP v Letovicích

Třída 1F a 1G – jelikož ve třídě 1F je pouze 1 chlapec a ve třídě 1G není žádná dívka, nebyla použita vztahová analýza pohlaví vzhledem k oblíbenosti a vlivu studentů ve struktuře pozic. Analýza byla tedy použita pouze pro třídu 1E, ve které je 7 dívek a 10 chlapců.

Třída 1E

*Graf 12 . Vliv průměrného výkonu vzhledem k pohlaví
vlastní zpracování*

*Graf 13 . Vliv průměrného výkonu vzhledem k pohlaví
vlastní zpracování*

Z výše uvedených grafů je patrné, že rozdíly mezi chlapci a dívkami nejsou nijak významné a můžeme říct, že se sobě spíše podobají.

U dívek se graf výkonu pohybuje v rozmezí od 1,5 – 4,5, graf oblíbenosti od 1,38 – 2,75 a graf vlivu od 2,81 – 4,19.

U chlapců jsou hodnoty obdobné: graf výkonu se pohybuje od hodnoty 1,0 – 4,5, graf oblíbenosti od 1,13 – 2,88 a graf vlivu od 2,81 – 4,19.

Celkově lze tedy konstatovat, že předpoklad, kdy postavení žáků ve struktuře školní třídy bude rozdílné na základě odlišnosti mezi pohlavími jsme daným výzkumem nepotvrdily a nezáleží ani v oblíbenosti, ani v postavení ve struktuře třídy, zda je nejoblíbenějším spolužákem dívka či chlapec.

5 NÁVRHY HER NA ZLEPŠENÍ VZTAHŮ VE TŘÍDĚ

Protože mezi nejlepší prostředky pro upřímnou interakci, důvěru a spolupráci patří hra, rozhodla jsem se uvést některé typy her na budování dobrého vztahu.

Hra byla součástí společenského života všech národů, o kterých se nám dochovaly zprávy. Byla tu dřív, než člověk moudrý.[18]

5.1 DĚLENÍ HER

Rogere Caillois v publikaci Hry a lidé (1982) dělí hry na:

- hry soupeřivé (agon) – hráči jde o vítězství, kterého dosahuje díky svým schopnostem a dovednostem,
- hry náhod (alea) – vyznačují se tendencí nechat rozhodnutí osudu (alea = hra v kostky),
- hry napodobivé (mimesis/mimikry) – jde o napodobení jiné osobnosti, o vyvolání klamného dojmu, např. maskou,
- hry zážitkové (ilinx/vertigo) – převahuje snaha přetlačit stereotypy a dosáhnout co největšího zážitku a vzrušení.

5.2 ZAŘAZENÍ HER DO VYUČOVÁNÍ

Převážnou většinu her níže uvedených lze využít také ve škole:

- a) v rámci hudební, dramatické nebo výtvarné výchovy, s orientací na osobnostní a sociální rozvoj žáka,
- b) v rámci výuky jiným předmětům, kdykoliv je vhodná chvíle a žádoucí přínos určité hry,
- c) využití ve výuce pro názornost a lepší zapamatování.

5.3 CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH HER

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala dva druhy her a to modelové hry (viz. kapitola 5.3.1.1) a hry autentické (viz. kapitola 5.3.4.1). [18]

5.3.1 Drama – molekuly

Věk hráčů: 12+

Hlučnost: hodně hlasitá hra

Zkušenost vedoucího: je potřebný vedoucí s určitou zkušeností

Prostor pro hru: hry vyžaduje volný prostor

Cíl hry: interakce a spolupráce s různými partnery, komunikace

Hráči chodí prostorem, na tlesknutí vytvoří molekuly – skupiny podle zadaného čísla. Vedoucí hry jim zadá námět k modelové hře, hráči se ve skupinách domluví, připraví a sehrají svoji příhodu. Společně o ní pak mohou mluvit, skupiny se rozejdou a opět se pohybuje v prostoru každý sám, volně se prochází nebo pulzuje v rytmu hudby. Vedoucí hry tleskne (zastaví hudbu), vyvolá číslo a vzniknou skupiny o jiném počtu a složení. Dostanou nové zadání modelové hry a postup se opakuje.

Optimální počet hráčů pro improvizovanou příhodu jsou tři. Tento postup se dá využít ve škole rovněž k vytváření skupin pro práci na společných úkolech, kdy chceme, aby se obměnilo sestavení skupin a aby spolu spolupracovali i žáci, kteří nemají k sobě blízký vztah nebo nejsou kamarádi.[18]

5.3.1.1 Modelové hry

Hranice mezi realitou a fikcí je v životě často nezřetelná. V modelových hrách žáci vstupují do umělých situací a rolí vědomě a záměrně. Získávají přitom cenné poznatky o lidech, o sobě samých, učí se rozeznávat upřímnost od falše. Umělé, resp. hrané vztahy a emoce jim zde slouží k nácvičce vhodného, efektivního jednání pro skutečný život, k rozvoji a obohacování skutečných vztahů. Modelové hry jim umožňují zažít, jak vzniká a jak se rozvíjí konflikt, jak si počínat ve stresu, jak se vyrovnávat se svou agresivitou a jak neztotožňovat člověka povrchně vždy s jeho činy.

Při modelových hrách nejde o to, aby se žáci naučili „hrát divadlo“, ale by kultivovali své přirozené chování.[18]

5.3.2 Usmiřování

Věk hráčů: 12+

Hlučnost: tichý rozhovor

Zkušenost vedoucího: je potřebný vedoucí s určitou zkušeností

Prostor pro hru: hry vyžaduje volný prostor

Cíl hry: navazování kontaktu, snášenlivost, soucit

Vedoucí hry mluví se žáky o tom, kdy je někdo urazil a neomluvil se. Jak dlouho si takovou situaci pamatujeme? Stane se, že někdy sami někoho urazíme? Umíme si usmířit toho, koho jsme se dotkli, koho jsme zranili?

Hráči vytvoří dvojice a označí se písmeny A a B. Všichni hráči s označením A si představí, že je hráč B urazil – hrubým slovem, dotekem apod. a hrají uražené. Hráči B v každé dvojici si zkouší hráče A nějak usmířit. Hráči A to mohou, ale nemusí přijmout, záleží na tom, jak si hráč B vede, co říká a hlavně, co dělá. Musí najít způsob, jak uvolnit vzájemné napětí, přivést druhého na jiné myšlenky a zlepšit mu náladu. Role hráčů se pak vymění.

Nakonec hráči hovoří o dojmech ze hry, o tom, kdo si jak počínal, kdo si usmířil spoluhráče a komu se to nepodařilo. Mluví také o podobných situacích v životě. Mají-li zájem, mohou si vyzkoušet ještě usmiřování s jiným partnerem nebo s několika různými partnery postupně.[18]

5.3.3 Mám rád, nemám rád (pojmenování pocitů)

Věk hráčů: 12+

Hlučnosť : tichý rozhovor

Zkušenost vedoucího: je potřebný vedoucí s určitou zkušeností

Prostor pro hru: hra probíhá v kruhu

Cíl hry: otevřené sdělení emocí, vzájemné poznání, sebepoznání

Jasně vyjádření nebo pojmenování pravých pocitů přináší úlevu, někdy také lepší náhled na situaci. Je i pro druhé jasnou informací, co si dotyčný přeje a co nechce. Opakováním hry vzniká dobrý návyk. Hráči po kruhu postupně doplňují, každý podle svých pocitů, konec následujících vět:

- Mám rád

- Nemám rád
- Líbí se mi, když
- Nelíbí se mi, když

Hráči se mohou po kruhu doplňovat také střídavě. Sklony hráčů projevované názory vždy hned rozvíjet a mluvit o každé doplněné větě je třeba mírnit, jinak hra ztrácí na tempu. Někdy je však dobré se u překvapivého sdělení zastavit.[18]

5.3.4 O zlatou rybkou

Věk hráčů: 11+

Hlučnost: středně klidná hra, občas např. vybuchne smích

Zkušenost vedoucího: je potřebný vedoucí s určitou zkušeností

Prostor pro hru: hra probíhá v kruhu

Cíl hry: zlepšení vztahů ve skupině, kultura komunikace, porozumění

Pomůcky: tužka, papír

Když chytíme zlatou rybkou, splní nám tři přání. Mohli bychom však na ni čekat dlouho a marně a proto zkusíme být takovou zlatou rybkou sami a pomůžeme si vlastními silami. Vedoucí hry vyzve žáky, aby se zamysleli nad tím, co by se dalo ve skupině zlepšit. Co by napomohlo tomu, aby se v ní všichni cítili lépe a příjemněji. Každý žák to sám za sebe zformuluje jako svá tři přání, která se týkají vždy někoho ze skupiny, např. „Karle, přál bych si, abys mi už neříkal „prtě“! Každý si svá tři přání zapíše a žáci je pak postupně pronášejí nahlas, vždy přímo k tomu, koho se přání týká. Oslovený nemusí odpovídat, zváží sám, jestli vyslechnutému přání vyhoví. Vedoucí hry zde může mimoděk připomenout, jakou sílu má také slovo „promiň“. Kdo byl osloven, má právo zase svým přáním oslovit jiného ve skupině. Pokud jsou přání splnitelná, je dobré jim vyhovět. Na závěr mohou žáci posoudit, či otázka nebo odpověď se jim nejvíc líbila.

Tato hra má i zpětnou vazbu, je dobré ji hrát po uplynutí nějaké doby znovu. Žáci si nechají schovaný arch papíru se svými přáními a postupem času při opakování hry by mohlo dojít ke kontrole, zda byla přání splněna.[18]

5.3.4.1 Autentické hry

Jedná se o poznávací hry, v nichž jsou žáci sami sebou. Prezентují v nich svoje skutečné schopnosti, vědomosti a vlastnosti, jak v individuálním projevu, tak v interakci, na rozdíl od modelových her, kde žáci přijímají zástupnou identitu (nejsou sami sebou), což jim poskytne další možnosti.[18]

5.3.5 Kresba jednou tužkou

Věk hráčů: 11+

Hlučnost: hovor středně hlasitý

Zkušenost vedoucího: je potřebný vedoucí s určitou zkušeností

Prostor pro hru: lze hrát na místě, popř. i v lavicích

Cíl hry: spolupráce, snášenlivost, mimoverbální domluva

Pomůcky: tužka, papír pro každou dvojici

Dvojice dostanou jeden papír a jednu tužku. Dohodnou se, jak bude papír mezi nimi položen a pak už nesmí hovořit. Během určité časové periody (cca 10 minut) mají za úkol nakreslit jednou tužkou, kterou drží oba – každý jednou rukou – jakoukoli nebo zadanou věc, objekt, určité téma. Po dokončení kresby mohou ještě dílo nějak nazvat a název napsat (stále beze slova a společně) společnou tužkou do dolního rohu papíru.

Během hry si žáci uvědomují a v následném rozhovoru proberou sklony podřizovat se nebo druhého naopak ovládat, jak se kro se svým partnerem cítil, jaké měl kdo při malování pocity. Partnery lze při jednoduchém zadání několikrát vystřídat. Žáci tak mohou porovnat, jak se jim s kým ve skupině pracuje.[18]

ZÁVĚR

V mé bakalářské práci jsem se snažila zjistit důvody, proč jsou někteří jedinci svými spolužáky více oblíbení než ostatní a jaký vliv na jejich oblíbenost má školní výkon, respektive známky. Na výzkum byla použita sociometricko-ratingová metoda (SO-RA-D), kdy dotazníky byly předloženy a vyplněny v sedmi třídách tří středních škol v Kroměříži, Letovicích a ve Zlíně. Na základě výzkumů jsme dospěli k poznatku, že nejdůležitějším faktorem, který se podílí na vzniku oblíbenosti nejsou školní známky, ale spíše charakterové vlastnosti.

První předpoklad, že ve školních třídách budou meziosobní vztahy již strukturovány a žáci budou schopni (v rámci svého věku) odůvodnit preferenci či odmítání ve vzájemných vztazích byl dle výzkumu potvrzen a meziosobní vztahy studentů jsou již strukturovány. Toto je dáno dle mého tím, že žáci se už měli možnost poznat během studia prvního a poloviny druhého ročníku.

Druhý předpoklad, že školní výkon bude při zdůvodňování oblíbenosti stejně významným kritériem jako charakterové vlastnosti nebyl potvrzen. Bylo dokázáno, že charakterové vlastnosti neměly vliv na školní výkon.

Třetí předpoklad, že žáci s lepší úrovní výkonu budou zaujímat vyšší pozice ve struktuře školní třídy byl také vyvrácen a výzkumem bylo prokázáno, že na vliv a oblíbenost ve školním kolektivu nemá vliv školní výkon (známky) a neznamena to, že čím „chytřejší“ spolužák, tím oblíbenější spolužák.

Čtvrtý předpoklad, že postavení žáků ve struktuře školní třídy bude rozdílné na základě odlišnosti mezi pohlavími se také nepotvrdil. Na postavení žáků ve třídě nemá pohlaví vliv a není jím ovlivněna a oblíbenost žáků

Úkolem pedagogů je snažit se o vybudování kladných vztahů mezi žáky ve třídě.

Abychom změnil celkové klima třídy, je podle Čápa, J. (2001) nutné :

- zjistit přání žáků týkající se sociálního klimatu dané třídy

- s nejméně týdenním odstupem zjistit aktuální stav klimatu
- zjistit, ve kterých proměnných se nejvíce liší přání žáků od jejich aktuálního vnímání skutečnosti
- promyslet pedagogické postupy, které by dovolily zlepšit klima výuky

Vztahy mezi žáky můžeme jako učitelé zlepšit tím, že budeme s dětmi organizovat akce mimo školu, aby se děti a učitelé měli možnost poznat v jiných sociálních kontextech, dále je vhodné zařazovat do výuky situace, které vedou žáky ke spolupráci, využívat učení ve dvojicích a zavádět skupinové formy výuky.

Protože mezi nejlepší prostředky pro upřímnou interakci, důvěru a spolupráci patří hra, rozhodla jsem se uvést některé typy her na budování dobrého vztahu do mé bakalářské práce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha. Portál, 2007. ISBN 978-81-7367-273-7
2. ELIÁŠ, K., NOVÝ, J. *Sociální psychologie*. Praha. SPN, 1982.
3. GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha. Victoria publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7
4. HRABAL, V. *Sociální psychologie pro učitele*. Praha. Karolinum, 1992. ISBN 80-246-0436-1
5. JANDOUREK, J. *Úvod do sociologie*. Praha. Portál, 2003. ISBN 80-7178-749-3
6. JANOUŠEK, J. *Sociální psychologie*. Praha. SPN, 1988.
7. KŘIVOHLAV, J. *Já a ty: o zdravých vztazích mezi námi*. Praha. Avicenum, 1986.
8. KULKA, J. *Sociální psychologie pro učitele*. Praha. SPN, 1983.
9. KURIC, J. *Ontogenetická psychologie*. Brno. Akademické nakladatelství CERM, s.r.o., 2001. ISBN 80-214-1844-3
10. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha. Grada Publishing, 1998. ISBN 80-247-1284-9
11. MIKŠÍK, O. *Psychologická charakteristika osobnosti*. Praha. Karolinum, 2001. ISBN 97-880-2461-3048
12. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha. Academia, 1997. ISBN 80-200-0690-7
13. PONDĚLÍČKOVÁ – MAŠLOVÁ, J. *Když dívka dospívá*. Praha. Avicenum, 1989.
14. RUSHTONOVÁ, R. *Jak rozpoznat kamarády a udržet si je*. Praha. Portál, 1999. ISBN 80-7178-338-2
15. ŘEHULKA, E. *Úvod do studia psychologie*. Brno. Paido, 1995. ISBN 80-85931-02-8
16. ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno. Paido, 1998. ISBN 80-85931-48-6
17. SEKOT, A. *Psychologie v kostce*. Brno. Paido, 2004. ISBN 80-7315-077-8

18. ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry pro zvládnání agresivity a neklidu*. Praha. Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6
19. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie – dětství, dospělost, stáří*. Praha. Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0
20. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha. Grada, 2000, ISBN 80-247-1428-8
21. ZABOROWSKI, Z. *Sociální psychologie a výchova*. Praha. SPN, 1965

Internetové zdroje

22. <http://www.coptkm.cz/soubory/vzprava.pdf> 02.05.2008
23. http://spspzlin.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=11
03.05.2008
24. <http://www.stredni-skola.cz/info/historie.html> 03.05.2008
25. http://cs.wikipedia.org/wiki/korelacni_koeficient 08.05.2008

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

SOU Střední odborné učiliště

SOŠ Střední odborná škola

SO-RA-D Sociometricko – ratingový dotazník

SEZNAM TABULEK

- Tab.1. Pozorovací arch – vlastní zpracování
- Tab. 2. Záznamový arch – vlastní zpracování
- Tab. 3. Sociometricko-ratingový dotazník – vlastní zpracování
- Tab. 4. Sociometrická matice – vlastní zpracování
- Tab. 5. Členění COPT – vlastní zpracování
- Tab. 6. Studijní obory COPT – vlastní zpracování
- Tab. 7. Studijní obory SPŠT – vlastní zpracování
- Tab. 8. Studijní obory MŠP – vlastní zpracování
- Tab. 9. Závislost školního výkonu na oblíbenosti a vlivu – vlastní zpracování
- Tab. 10. Přehled vzájemných koeficientů korelace – vlastní zpracování
- Tab. 11. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování
- Tab. 12. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování
- Tab. 13. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování
- Tab. 14. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování
- Tab. 15. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování
- Tab. 16. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování
- Tab. 17. Vliv průměrného výkonu na oblibu a vliv žáka – vlastní zpracování

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha PI: Dotazník předkládaný učitelům

Příloha PII: Sociometricko - ratingový dotazník předkládaný studentům

PŘÍLOHA P I:

	Jméno žáka	Známka ČJ / MA	Úsilí	Stabilita výkonu
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				

Úsilí

- 1 - maximální nasazení
- 2 - průměrné nasazení
- 3 - výkon bez přílišného učení

Stabilita výkonu

- 1 - stabilní
- 2 - kolísavá
- 3 - velmi kolísavá

PŘÍLOHA P II:

	Jméno spolužáka	Obliba	Zdůvodnění sympatií	Vliv
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				

Obliba

- 1 - velmi sympatický (á)
- 2 - sympatický (á)
- 3 - ani sympatický (á), ani nesympatický (á)
- 4 - spíše nesympatický (a)
- 5 - nesympatický (á)

Vliv

- 1 – nejvlivnější žák
- 2 – patří mezi několik nejvlivnějších
- 3 – má průměrný vliv
- 4 – má slabý vliv
- 5 – nemá žádný nebo téměř žádný vliv